

Internationalisering in het basisonderwijs: 'Mission impossible'?

Een onderzoek naar de (on)mogelijkheden van internationalisering in het basisonderwijs.



Hogeschool: Christelijke Hogeschool Ede

Opleiding: Leraar basisonderwijs

Naam: Judith Noorlandt

Klas: L4GRB

Studentnummer: 060221

AO-begeleidster: Mevr. T Stegenga-Burgers

Datum afstuderen: Februari 2010

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Inleiding	5
Wat is internationalisering?	6
- globalisering in het nieuws	7
- ontwikkeling globalisering	7
- consequenties globalisering	8
- mirco-, meso-, macroniveau	9
- antiglobalisme	9
- Nederland en globalisering	10
- wereldburger	10
Hoe kunnen jonge kinderen wereldburger worden?	12
- wereldburger in de klas	13
- Benjamin en Liam	13
- waarom zo jong?	15
- wereldburgerschap in een notendop	15
Internationalisering binnen het basisonderwijs; waarom?	17
- onderdeel curriculum	17
- waarom zo jong al?	18
- natuurlijke interesse	19
- elitair?	19
- internationalisering en plaats op het rooster	20
- vakgebieden integreren	20
CLILL en internationalisering	22
- kenmerken en voorwaarden CLILL	22
- C-principes	22
- waarom CLILL?	23
- ICT	23
- internationalisering en vvto	24
- internationalisering? Je houdt tijd over!	25
Nederland en internationalisering	26
- tto: Verboden in Nederland	27
- Europa	27
Mogelijkheden internationalisering in het basisonderwijs	29
- partnerschool	29
- Europees Platform	29
- eTwinning	30
- comenius	31
Praktijkdeel	32
Werkwijze en plan van aanpak	33
 Interview Europees Platform	 35

Uitwerking interviews basisscholen	37
- hoofdreden internationalisering	37
- betreffende groepen	38
- frequentie internationalisering	39
- internationaliseren; integreren of extra tijd?	40
- draagvlak team	41
- samenwerken partnerscholen	42
- uitwisseling buitenland	43
- Vroeg-Engels	44
- ondersteuning	45
- gebruik digitale leeromgeving	46
- effect internationalisering op vreemde taal	47
- voorwaarden internationalisering	48
Discussie	49
Conclusie	50
Wat levert het op voor...	53
schrijver	53
scholen	54
kenniscentrum meertaligheid	54
Europees Platform	55
Bijlage 1: vvto: Doel of middel?	56
Literatuurlijst	64

Voorwoord

Globalisering, internationalisering en wereldburgerschap. Het zijn begrippen waar zeer frequent aandacht aan wordt besteed in de vorm van krantenberichten, publicaties op internet en boeken. Het frappante is dat de doelgroep hierbij vrijwel altijd volwassenen zijn. Kinderen zijn hierbij lange tijd uitgesloten geweest. De laatste jaren duiken er allerlei signalen op die hierin wel eens verandering zouden kunnen brengen. Engels aan kleuters? Burgerschapsvorming in basisonderwijs verplicht? Leerlingen van de bovenbouw werken samen met kinderen over de hele wereld aan een gezamenlijk project?

Aanleiding voor de keuze van dit onderwerp als afstudeeronderzoek, is allereerst de minor 'Vroeg-Engels' die ik gevolgd heb in het derde leerjaar van de pabo aan de CHE. Hierin werd op een zeker moment het fenomeen 'eTwinning' behandeld, wat een digitale leeromgeving is die ingezet wordt bij internationaliseringprojecten, ook op de basisschool. Dit gegeven verbaasde mij; ik had nog nooit gehoord van internationaliseren op de basisschool. Zelf heb ik tweemaal actief meegedraaid in een internationaliseringsproject in de bovenbouw van het vwo, wat de interesse voor dit onderwerp heeft aangewakkerd. Tijdens het werkcollege wat ik gevolgd heb over eTwinning, leken basisschool en internationalisering een prima combinatie te zijn. Het leek mij bijzonder interessant om te onderzoeken of deze twee wel écht zo goed samen (kunnen) gaan. Van deze interesse is het onderzoek dat voor u ligt het resultaat.

Inleiding

Dit onderzoek gaat over de mogelijkheid om binnen het basisonderwijs bezig te zijn met internationalisering. De probleemstelling luidt: *Wat zijn de (on)mogelijkheden van internationalisering binnen het basisonderwijs?*

Mijn verwachting is dat internationalisering onder bepaalde voorwaarden een plek kan hebben binnen het basisonderwijs. Ik denk dat het heel goed aan kan sluiten bij de algehele doelstelling van het onderwijs, namelijk een kind klaarstomen voor de maatschappij waarin het gaat participeren.

Om tot een goed onderbouwde conclusie te komen, is dit onderzoek verdeeld in een aantal deelvragen. De volgende onderzoeksvragen zullen centraal staan:

Theoriedeel:

- Wat houdt internationalisering in?
- Op welke manier kunnen jonge kinderen wereldburgers worden?
- *Wat zijn de redenen om internationalisering al gedurende de basisschoolperiode aan te bieden?*
- *Op welke manier kan cill een rol spelen bij internationalisering?*
- *Welke gegevens zijn er bekend over basisscholen die internationalisering een plek geven in het onderwijs?*
- *Welke mogelijkheden zijn er om internationalisering toe te passen in het basisonderwijs?*

Praktijkdeel:

- Op welke manier kunnen basisscholen ondersteuning krijgen bij het invoeren van internationalisering?
- Hoe is het met Nederland gesteld op het gebied van internationalisering vergeleken met andere Europese landen?
- Wat zijn de bevindingen van basisscholen die bezig zijn met een internationaliseringsproject?

Om een antwoord te krijgen op de onderzoeksvragen uit het praktijkdeel, zal ik een interview afnemen bij het Europees Platform¹, en in gesprek gaan met diverse 'internationaliserende' basisscholen door middel van telefonische interviews.

Door de bevindingen vanuit de literatuur die in het theoriedeel behandelt wordt, te koppelen aan de onderzoeksresultaten van het praktijkdeel, hoop ik een zinnige conclusie te geven op de hamvraag: 'Internationalisering in het basisonderwijs; mission impossible?'

¹ www.europeesplatform.nl

Wat is internationalisering?

In dit hoofdstuk wil ik op zoek naar een antwoord op de deelvraag: Wat is internationalisering?

Bij internationalisering in het onderwijs denken veel mensen aan de uitwisselingsprojecten die in de bovenbouw van de middelbare school plaatsvinden. Een groep Nederlandse leerlingen maakt een reis naar een ander land, waar de leerlingen in een gastgezin logeren, om samen met de leeftijdsgenoot waaraan ze gekoppeld zijn, elkaars cultuur te ontdekken.

Het begrip internationalisering is veel breder te trekken. Internationalisering is (de toename van) internationaal contact tussen landen, organisaties, bedrijven en mensen.²

Bovenstaande definitie maakt duidelijk dat internationalisering heel simpel een bepaalde uitwisseling van informatie is tussen organisaties, bedrijven en mensen.

De bovenstaande definities zullen door veel mensen onder de noemer 'globalisering' of, de minder gebruikte term, 'mondialisering' geschaard worden. Kan dit zomaar, of is er een verschil tussen internationalisering en globalisering?

Op de website van stichting Heemland³, tijdschrift en webstek voor Nederlandse politiek, wordt hier wel degelijk een verschil in aangebracht.

Globalisering is een begrip dat je, zeker de laatste tien jaar, overal tegenkomt en wat voor vaak uiteenlopende zaken gebruikt wordt. Globalisering heeft betrekking op het gegeven dat de wereld kleiner, bereikbaarder is geworden. Mensen reizen in steeds kortere tijd en gemakkelijker over de hele wereld. Daarnaast kan men door internet, computernetwerken en andere (mobiele) communicatie met mensen over de hele wereld in contact met elkaar komen, om informatie uit te wisselen. Dit is allereerst zeer sterk te zien in de handel. Bedrijven doen steeds vaker zaken over de grenzen, waarmee de wereldhandel op gang is gekomen. Met het huidige (relatief) vrije markt-mechanisme wordt dit alleen maar uitgebreider. Hierbij kan ook wel gesproken worden van internationale betrekkingen.

Marcel Rüter schrijft in eerder genoemd stuk⁴, dat deze internationalisering zoals hierboven beschreven, met name het gevolg is van de technologische ontwikkelingen van de laatste tientallen jaren, maar daarmee nog geen globalisering is.



² <http://eindterm23.websitemaker.nl/internationalisering1/45147> Bezocht op: 22 juni 2009

³ http://www.heemland.nl/rv103-Over_de_globalisering.htm Bezocht op: 23 juni 2009

⁴ http://www.heemland.nl/rv103-Over_de_globalisering.htm Bezocht op: 23 juni 2009

Ruter stelt dat globalisering ‘eerst en vooral een economische ondergrond heeft en dat de culturele en sociale veranderingen vanzelf volgen uit de economische gevolgen van de globalisering.’

Oftewel; globalisering heeft met de economische kant van wereldwijde uitwisseling te maken, gevolgd door culturele en sociale wereldwijde uitwisseling, die volgens hem onder het begrip internationalisering kan worden genoemd.

Globalisering in het nieuws

Globalisering is een term die veelvuldig in de media wordt gebruikt. Alleen al als je kijkt naar de frequentie waarmee kranten de afgelopen jaren over dit onderwerp hebben gepubliceerd, blijkt het een zeer actueel en relevant onderwerp te zijn voor de samenleving. Een paar voorbeelden van krantenkoppen van de afgelopen jaren: ‘Er is niet te veel maar te weinig globalisering’⁵, ‘Globalisering treft nu individu’⁶, Barroso verzacht pijn van globalisering,⁷ ‘Oeso vindt angst voor globalisering onterecht’.⁸ Zelfs zonder het hele bericht te hebben gelezen, valt op dat de toonzetting van de berichten over het algemeen niet al te positief is. Dit is zeker het geval bij berichten over globalisering van de afgelopen jaren. Verder valt op dat, wanneer het bericht al niet de voorpagina haalt, het over het algemeen deel uitmaakt van het economisch bulletin.

Globalisering kan dus vrijwel direct gelinkt worden aan de wereldeconomie. De link met dit onderzoek, naar (on)mogelijkheden van internationalisering binnen het basisonderwijs, mag misschien niet direct voor handen liggen, ik denk dat er een sterke link is tussen beiden. Immers, het doel van onderwijs is toch om kinderen of jonge mensen klaar te maken om een rol in te nemen in de maatschappij? Dit is een gegeven dat in de schoolgids van elke willekeurige basisschool wel op de een of andere wijze wordt vermeld. Door scholing wordt een persoon klaargestoomd om een bepaalde plek in de maatschappij in te nemen. De veranderingen en ontwikkelingen die in deze maatschappij plaatsvinden, zijn van wezenlijk belang voor de later in te nemen plaats. Het is dan ook niet meer dan logisch dat het onderwijs, hier op een bepaalde manier op inspeelt.

Ontwikkeling globalisering

Globalisering is niet iets dat expliciet van de laatste pakweg tien jaar is, het is alleen zo dat de gevolgen van een lang aanloopp proces steeds duidelijker worden, wat al te zien is aan de enorme media-aandacht voor het fenomeen ‘globalisering’.

Het is 1492, wanneer in het Duitse Heidelberg de eerste globe wordt gefabriceerd. Voor het eerst wordt een min of meer compleet beeld gegeven van hoe de wereld in elkaar zit. Natuurlijk zijn er voor deze periode wel de zogenaamde wereldrijken voor deze perioden. Te denken aan het Romeinse Rijk, en diverse beschavingen in bijvoorbeeld Zuid-Amerika en China. Hoewel deze rijken vaak wereldrijken worden genoemd, bestonden ze naast elkaar, onwetend van elkaars bestaan.

⁵ 14 augustus 2001 Trouw; Er is niet teveel, maar te weinig globalisering; Ton van Rietbergen

⁶ Globalisering treft nu individu, Economie; 4 september 2007; Vincent Dekker

⁷ Barroso verzacht pijn van globalisering

Europa biedt de burger een doekje voor het bloeden bij globalisering. Dat moet globalisering zelf aanvaardbaarder maken. 2 maart 2006; Frans Dijkstra

⁸ Oeso vindt angst voor globalisering onterecht, 29 juni 2005 Trouw

Dit veranderde langzaam maar zeker ten tijde van de ontdekkingsreizen, waar zoals bekend economische belangen voorop stonden. Dit blijkt ook uit de periode van kolonisatie van grote delen van de wereld. In de loop van de zestiende tot de achttiende eeuw worden grote gebieden van Amerika, Afrika en Azië voorzien van handelsposten, plantages en missieposten. Hiermee worden deze gebieden aangesloten op de Europese economieën. Nederland was hierin een koploper. De VOC was lange tijd de grootste onderneming ter wereld en wordt ook wel gezien als de eerste multinational.⁹ Hierna volgt de neokoloniale race om land en verbindingen, gevolgd door de eeuw waarin belangrijke industriële uitvindingen gedaan worden. Door de twee wereldoorlogen stagneert de wereldhandel, wat nog eens wordt versterkt door enkele economische crises.

Toch gaat de weg naar globalisatie door. Door de uitvinding van de stoommachine, de trein en het stoomschip, worden langere reizen gemakkelijker mogelijk, en voor meer mensen beschikbaar. Daarnaast zorgt de uitvinding van de telefoon ervoor dat het niet meer noodzakelijk is om een reis te ondernemen om informatie te wisselen.

Vele andere ontwikkelingen, zoals de opkomst van diverse media als gedrukte kranten, televisie en radio, maar ook internationale organisaties, verbetering van de infrastructuur, zorgen ervoor dat de globalisering een vlucht neemt. De eerste periode was globalisering vooral een uitwisseling van geldstromen; de handel was de reden voor contact. Zeker de afgelopen vijftig jaar heeft dit een wending genomen; hoewel de grondslag van uitwisseling tussen verschillende landen en/of werelddelen nog steeds een economisch motief is, wordt er ook op sociaal en cultureel vlak veel meer uitgewisseld. Dit wordt een stuk makkelijker door de wijde verspreiding van internet. Was het vijftig jaar geleden nog gebruikelijk om een universiteit in de buurt, of toch in elk geval in je eigen land te zoeken, tegenwoordig gaat 1 op de 30 studenten (voor een bepaalde periode) in het buitenland studeren.¹⁰ Bij veel bedrijven is het niet ongewoon om werknemers voor een bepaalde periode naar het buitenland te sturen. Door deze letterlijke uitwisseling tussen werknemers over de hele wereld, zorgt ook dat er tussen mensen onderling contacten, vriendschappen en relaties worden gevormd. De zogenaamde gastarbeiders, die vanwege economische motieven zich in een ander land vestigen, laten vaak na verloop van tijd hun gezinnen overkomen. Deze ontwikkelingen zorgen voor een steeds meer gemixte bevolking. Voor internationalisering en globalisering hoeft je dan ook niet ver te zoeken; overal zijn voorbeelden en gevolgen van deze ontwikkeling te zien.

Consequenties globalisering

Wanneer iemand consequenties van globalisering noemt, is dit vrijwel altijd op een subjectieve wijze. Een antiglobalist zal hele andere zaken noemen dan een kapitalist in hart en nieren, die maar wat blij is met het huidige niveau van globalisatie. Om hier een enigszins genuanceerd beeld te geven van de consequenties van globalisering, zal ik beide zienswijzen aan bod laten komen.

⁹ Nijkamp, prof.dr. Peter e.a., *De wereld een dorp; over globalisering*. 2004: Barneveld

¹⁰ Standaert, Roger. *Globalisering van het onderwijs in contexten*. 2008: Leuven

Mogelijke positieve uitwerkingen van globalisering op micro-, meso-, macroniveau.

Op persoonlijk niveau (micro):

- Geïnformeerd zijn over de rest van de wereld
- De mogelijkheid om te reizen
- Samenwerken met buitenlandse partijen
- Contacten leggen en zo in aanraking komen met verschillende culturen.

Op niveau van bedrijven/staat (meso):¹¹

- grote afzetmarkt
- Goede werking van vraag en aanbod door vrije marktmechanisme.
- Mogelijkheden tot inwinnen informatie uit buitenland, of juist aanbieden aan het buitenland.
- Door globalisatie is een zeer groot marktaandeel mogelijk in bepaalde sectoren, bedrijf kan een wereldwijd bekend concern worden. (McDonald's, Nike, Rabobank, enz.)

Op wereldwijd niveau (macro):

- Economisch gebied: Globalisering biedt ruimte aan massaproductie en multinationals, die door uitbesteding van productie aan lagelonenlanden, kunnen bestaan. Zonder globalisering en het vrije marktmechanisme zouden ze niet bestaan.
- In diverse sectoren, bijvoorbeeld in de gezondheidszorg, kan wereldwijd samen worden gewerkt. Een onderzoeker in Frankrijk kan gebruik maken van een onderzoek in Amerika. Wanneer er een doorbraak is, bijvoorbeeld in het ontwikkelen van een bepaald vaccin, heeft niet alleen het land daar iets aan waarin dit is ontwikkeld, maar ook de rest van de (meer beschaafde) wereld.

Bovenstaande opsommingen zijn niet volledig, ze dienen slechts ter verduidelijking van de verschillende lagen waarin globalisering plaatsvindt en effect op heeft.

Antiglobalisme

Zoals al eerder aangegeven, zijn er ook tegenstanders van globalisatie. Over het algemeen worden deze mensen antiglobalisten genoemd. Dit zijn mensen die het niet eens zijn met, en/of zich verzetten tegen de huidige staat van globalisering, en dan met name de werking van de wereldmarkt, die volgens hen er debet aan is dat de welvaart zo slecht verdeeld is. Dit komt door het principe van vraag- en aanbod. Neem bijvoorbeeld de cacaoprijs. Heel veel westerse concerns kopen cacao in uit ontwikkelingslanden, tegen oneerlijke prijzen. Vaak hebben de cacaoboeren een contract met de afnemer, waarin bepaalt is dat ze bij een slechte oogst geld bij kunnen lenen om grondstoffen te kopen om te zaaien of te planten. De lening afbetalen is vaak niet gemakkelijk, waardoor de boer in een vicieuze cirkel terechtkomt van lenen, oogst afstaan tegen te lage prijzen, enz. De boer in kwestie zit dan muurvast, hij zal niet gemakkelijk uit armoede komen. Dit is iets wat o.a. het gevolg is van het vrije marktmechanisme, waarin met name het westen een sterke concurrentiepositie heeft. Het hierbovenstaande voorbeeld geldt voor zeer veel handelsgrondstoffen, waarbij te

¹¹ Nijkamp, prof.dr. Peter e.a., *De wereld een dorp; over globalisering*. 2004: Barneveld

denken valt aan onder andere; thee, koffie, wijn uit bepaalde streken, rijst, fruit, katoen, pinda's, enz.¹²

De redenen waarom antiglobalisten tegen een (bepaald deel of effect van) globalisering zijn, kunnen zeer sterk uiteen liggen. Waar de een de wereldwijde opmars van fastfoodketens als Burger King en Mac Donald's als ontkrachting van de eigen cultuur ziet, zal een ander vooral moeite hebben met de grote 'welvaartsgap' tussen bevolkingsgroepen, door de werking van de vrije markteconomie. Hoewel dit niet van groot belang is voor het verloop van dit onderzoek, is het goed om het te nemen in het kader van begripsvorming rondom globalisering en het daaruit voortkomende internationalisering.

Nederland en globalisatie

Nederland staat voorop als het gaat om bieden van financiële ondersteuning aan ontwikkelingslanden. Daar tegenover staat dat Nederland een bedrag dat vijfmaal zo groot is, uitgeeft aan import van producten die veelal uit dezelfde landen komen waaraan geld voor ontwikkeling is gegeven. Deze producten zijn vaak niet volgens de geldende internationale handelsovereenkomsten gefabriceerd. Er is sprake van kinderarbeid, veel te lange arbeidsuur, oneerlijke contracten, uitbuiting, erbarmelijke werk- en leefomstandigheden, enz.¹³ Ook aan dit onderwerp is de laatste jaren veel aandacht besteed. Er zijn enkele doorbraken te melden op dit gebied, zo stapte chocoladefabrikant 'Verkade' onlangs over op eerlijk ingekochte cacao.¹⁴

Wereldburger

Alleen al door de komst van internet kun je er bijna niet meer om heen om je een wereldburger te voelen. Via zeer populaire sites als twitter¹⁵ of facebook¹⁶ houden miljoenen mensen elkaar dagelijks op de hoogte van hun bezigheden. Of wat te denken aan het recent opgezette 'omegle.com'¹⁷, waar door middel van een chatsessie de gebruiker in verbinding wordt gebracht met ander persoon ergens op de wereld. Eén uur uitproberen van dit programma leverde contact met personen van 4 continenten op. Door de anonimiteit zijn de risico's ook nog eens nihil.

Zelfs politici en beroemdheden doen hier aan mee. In februari 2009 bracht kroonprins Willem-Alexander een bezoek aan Antarctica, waar hij voor de belangstellende burger een weblog bijhield. Door middel van deze trend en de huidige mogelijkheden, lijkt het alsof je in de levens van veel mensen kunt kijken. Wanneer je nu tijdens een buitenlandse reis iemand uit Australië ontmoet, zeg je: "Ik spreek je wel op facebook!" De wereld is een dorp geworden, waar je, mits je over de daarvoor benodigde middelen beschikt en eraan mee wilt doen, zeer gemakkelijk in contact kunt komen met je medewereldburger.

Een definitie die aanduidt wat wereldburgerschap inhoudt is: "Wereldburgerschap is de bereidheid en het vermogen deel uit te maken van de gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren.(NCDO, 2007)

¹² www.fairfood.nl bekeken op 20 juni 2009

¹³ Werner, Klaus en Hans Weiss; Het nieuwe zwartboek, wereldmerken en hun praktijken. 2004:

¹⁴ www.fairfood.org

¹⁵ www.twitter.com

¹⁶ www.facebook.com

¹⁷ www.omegle.com

Het CONCORD, het Europees netwerk van ontwikkelingsorganisaties, omschrijft het begrip als volgt: Wereldburgerschap heeft als doel om jonge mensen toe te rusten met de waarden, houding, kennis, het begrip en de vaardigheden om goed geïnformeerde, zelfverzekerde en actieve wereldburgers te zijn. Wereldburgerschap is burgerschap in een wereldwijd perspectief.¹⁸

Zoals bovenstaande definitie al doet vermoeden, betekent wereldburgerschap niet alleen kennis en waarden te ontwikkelen als wereldburger, maar ook in actie komen. Volgens Edukans¹⁹ is de kern van wereldburgerschap de verantwoording te nemen voor de wereld en je inzetten voor een betere wereld, waarin onder andere meer gerechtigheid, verbondenheid, duurzaamheid en veiligheid is. Betrokkenheid betekent actief delen en samen leven. Dit houdt in oog hebben voor mensen die buitengesloten worden en naar hen omzien.

Wereldburgerschap betekent voor inwoners van het rijke westen omzien, ook naar de medewereldburger in erbarmelijke situaties, in de wetenschap dat het niet de eigen verdienste is dat een dergelijke situatie jou bespaard blijft.

Wereldburgerschap is in behoorlijke mate aanwezig in deze wereld. Denk maar eens aan alle ontwikkelingssamenwerkingsprojecten, maar ook juist aan de wereldwijde reacties en hulp bij bijv. een natuurramp. Ook de vraagtekens die worden gesteld bij de Nederlandse betrokkenheid met betrekking tot de oorlog in Irak, spreken van wereldburgerschap.

Internationalisering en globalisering: Nauw verwant.

Kort samengevat, hebben diverse industriële uitvindingen en economische ontwikkelingen ervoor gezorgd, dat er steeds meer uitwisseling van gegevens, maar ook van goederen en mensen is gekomen tussen landen wereldwijd. Door de komst van het wereldwijde web, is het voor mensen nog gemakkelijker om informatie uit te wisselen. Internationalisering zou je het sociale, culturele broertje van globalisering kunnen noemen.

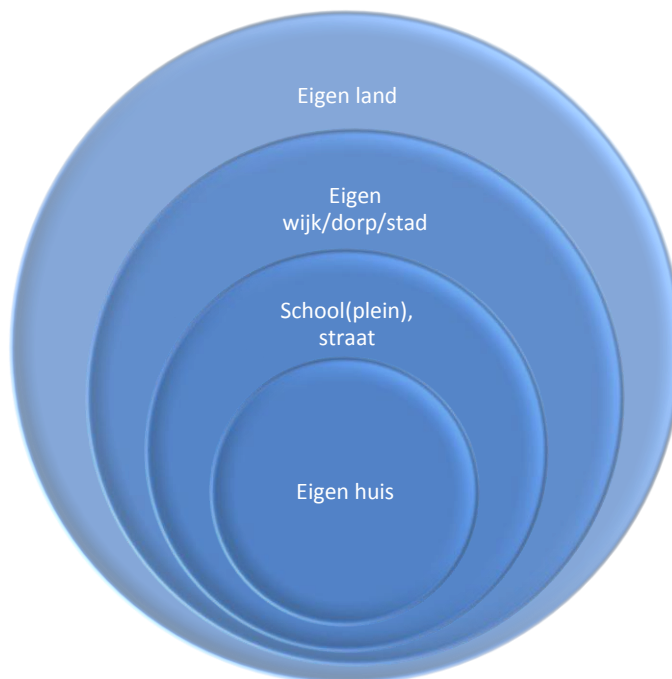
¹⁸ <http://www.edukans.nl/over-edukans/wereldburgerschap/?type=1234> geraadpleegd op 17 januari 2010

¹⁹ www.edukans.nl

Hoe kunnen jonge kinderen wereldburgers worden?

In het vorige hoofdstuk hebben we gekeken naar de begrippen ‘internationalisering’, ‘globalisering’ en ‘wereldburgerschap’. In dit hoofdstuk willen we, met die informatie als voorkennis, een antwoord vinden op de vraag: Op welke manier kunnen jonge kinderen wereldburgers worden?

Wereldburgerschap lijkt op het eerste gezicht iets dat hoort bij het proces van volwassen worden. Kennismaken met andere culturen, op welke manier dan ook, komt vaak, in elk geval bewust, tijdens en na de tienerleeftijd. Volgens diverse modellen moet onderwijs aan jonge kinderen expliciet worden toegespitst op hun belevingswereld. Dit is voor kleuters het eigen huis, later de directe omgeving (straat, schoolplein) gevolgd door de ruimere eigen omgeving als stad en dorp. In diverse didactiekboeken over kleuteronderwijs wordt hier sterk op gewezen: Blijf dicht bij de belevingswereld van het kind!



Bovenstaand model is een voorbeeld van het bekende cirkelmodel²⁰ voor didactiek aan jonge kinderen. Dit gaat uit van het idee dat onderwijs op elk gebied aan moet sluiten bij de directe belevingswereld van het kind. Die belevingswereld zal steeds uitgebreid worden, naar mate het kind ouder wordt en zich ontwikkelt. Zoals hierboven te zien is, Blijft dit eerst letterlijk dicht bij huis. Er zijn geen leeftijden vast te stellen aan dit model; het zal voor elk kind anders zijn, onder andere door de leefomgeving en de manier van opvoeding. Over het algemeen zien we in het onderwijs dat er vanaf groep 4/5, wanneer de zaakvakken als aardrijkskunde en geschiedenis aan bod komen, vanuit de methodes de overstap gemaakt wordt naar onderwijs over de grens heen.²¹ Hierbij valt één gegeven sterk op: Wanneer je een methode die tien a vijftien jaar geleden ontwikkeld is en een zeer recente methode naast elkaar legt, maakt dit

²⁰ Cirkelmodel; reader Jonge Kind, 2007

²¹ 'Wereld van verschil' diverse schrijvers. Amsterdam: 1999

echt een wereld van verschil. De nieuwe versie van Aardrijkskundemethode ‘een wereld van verschil’²² begint in groep 3 met het behandelen van onderwerpen over de grens heen, die eerst in de loop van groep 6 aan de orde kwamen. Blijkbaar is de belevingswereld van kinderen veranderd, waar de methodes in mee moeten gaan om het onderwijs actueel te houden.

De veranderingen die in methodes van zaakvakken zijn ontstaan, geven aan dat er iets aan het veranderen is. Maar hoe kan het begrip wereldburger hierin geplaatst worden?

Laten we daarvoor allereerst naar het begrip ‘wereldburger’ kijken. In het groot woordenboek der Nederlandse taal, van Dale,²³ vindt men de volgende definitie: Mens, kosmopoliet. Wanneer we de laatstgenoemde term opzoeken, krijgen we de volgende omschrijving: Iemand die de hele wereld als zijn vaderland beschouwt, wereldburger.

Wereldburger in de klas?

Een jong kind zal nog niet aan de omschrijving van ‘kosmopoliet’ of ‘wereldburger’ voldoen. Het hoort bij de ontwikkeling van het kind dat hij zijn belevingswereld stapje voor stapje verbreedt. Ik denk dat de mate en snelheid waarmee dit gaat afhangt van een aantal factoren. Om deze duidelijk te maken, wil ik graag twee fictieve kinderen aan u voorstellen.

Benjamin

Benjamin is 6 jaar, en woont op een authentieke boerderij in Barneveld, samen met zijn vier broers, zussen en zijn ouders. Benjamins vader is boer, zijn moeder voornamelijk huisvrouw en helpt op de boerderij. Het liefst speelt Benjamin met zijn hond Max, of helpt hij vader met het melken van de koeien. Bij Benjamin thuis hebben ze geen TV. Veel van de kinderen uit zijn klas, ziet hij zondag ook in de kerk. Op school speelt Benjamin het liefst in de bouwhoek, lezen vindt hij ook erg leuk. Deze zomer gaat Benjamin met zijn ouders op vakantie naar Zeeland, lekker naar het strand! Later wil Benjamin boer worden, net als zijn vader.

Liam

Liam is 6 jaar, en woont met zijn moeder in een appartement in Rotterdam. Hij heeft een zus. Benjamins vader werkt als ingenieur bij Shell, zijn moeder, van oorsprong Marokkaanse, is docente Nederlands en werkt mee aan inburgeringscursussen. Het liefst kijkt Liam naar de televisie, favoriet daarbij zijn Cars en Brother Bear. Op school computert Liam het liefst, ook speelt hij graag in de bouwhoek. Deze zomer gaat hij met zijn ouders op familiebezoek in Marokko. De kans is aanwezig dat Liams gezin voor een aantal jaren naar het buitenland gaat voor zijn vaders werk. Later wil Liam astronaut worden, net als in zijn favoriete Engelse televisieserie ‘thunderbirds’.

Vershil

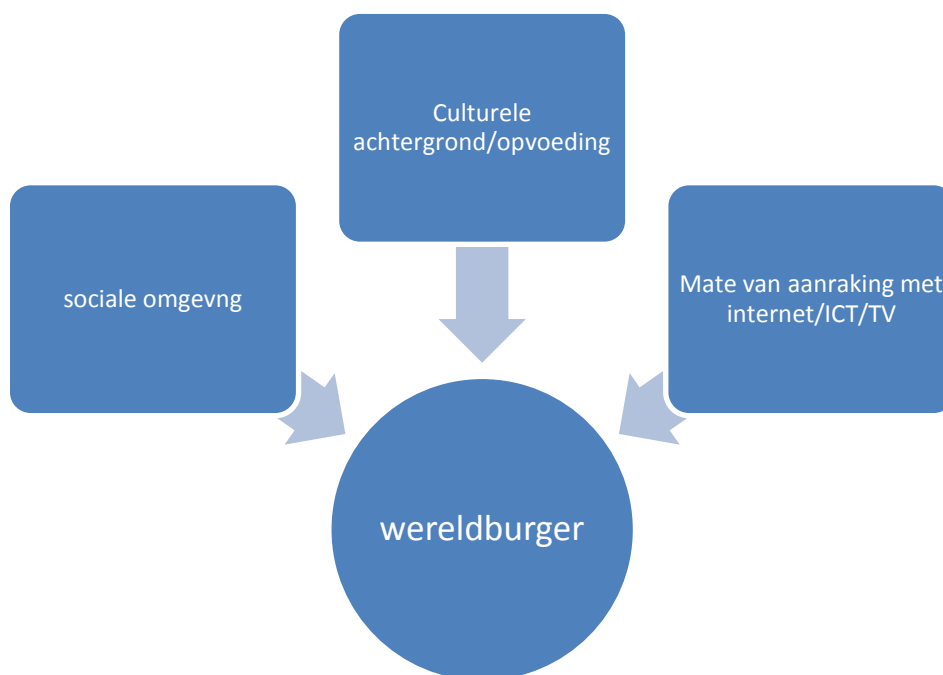
Bovenstaande fictieve voorbeelden geven denk ik heel duidelijk aan dat het ontwikkelen tot wereldburgers niet voor elk kind hetzelfde is. De manier van opgroeien kan mijlenver uit elkaar liggen. Liam zal deze zomer ondergedompeld worden in een vreemde taal en een andere cultuur, terwijl Benjamin op eigen bodem blijft. Liam heeft in zijn klas te maken met

²² Nieuwe wereld van verschil. Amsterdam: 2006

²³ Boon, drs. Ton den; Geerts, prof. Dr. Guido, van Dale; groot woordenboek der Nederlandse taal; dertiende, herziene uitgave. Utrecht-Antwerpen: 1999.

veel kinderen met andere culturele achtergronden, terwijl bij Benjamin hoofdzakelijk kinderen met dezelfde kerkelijke achtergrond in de klas zitten. Ook het uitgangspunt van de kinderen is anders. Liam is op TV diverse keren geconfronteerd met de ruimtevaart, wat grote indruk op hem heeft gemaakt. Benjamin daarentegen, ziet zichzelf in de voetsporen van zijn vader treden.

Ik wil met de voorbeelden van Benjamin en Liam aangeven dat er geen startleeftijd is waarop je met het gestructureerd aanbieden van bepaalde lesstof, de kinderen tot wereldburgers kan laten opgroeien. Dit heeft namelijk voor een groot deel te maken met de opvoeding van de kinderen, de sociale omgeving en andere factoren. Het wereldbeeld van de kinderen verschilt hierdoor al zo van elkaar, dat het onmogelijk is om het ontwikkelen tot wereldburgers volgens een bepaald model parallel te laten verlopen.



Bovenstaand model laat zien welke factoren invloed hebben op het ontwikkelen tot een wereldburger. Dit model geldt met name voor jonge kinderen. Wanneer het kind ouder wordt, zullen er namelijk ook andere factoren meespelen. Dan kan het kind meer en meer zelf bepalen in welke mate hij of zij een wereldburger wil zijn. Vaak spelen de culturele achtergrond en sociale omgeving hierin nog wel een rol.

Cultuur is de ontwikkeling van een gemeenschap door ontstaan van gebruiken.²⁴ De culturele achtergrond/opvoeding is de eerste mogelijkheid om te ontwikkelen tot wereldburger. Daarnaast is ook de sociale omgeving van belang. Hierbij valt te denken aan

²⁴ Ginneken, Jaap van; Handboek wereldburger; een inleiding interculturele communicatie.

(de kinderen op) school, de woonomgeving, etcetera.

Ten slotte is de mate van aanraking met internet/ICT en televisie van belang. Deze media zijn een venster naar de rest van de wereld en bepalen voor een belangrijk deel het wereldbeeld van een persoon. Vanzelfsprekend zal een kind dat in sloppenwijken opgroeit zonder TV, internet etc., een ander wereldbeeld ontwikkelen dan een kind dat deze mogelijkheden wel heeft.

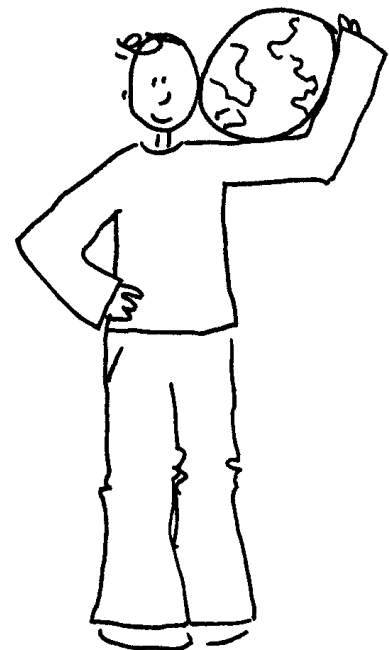
Waarom zo jong?

Kinderen van de basisschoolleeftijd zijn uit zichzelf nieuwsgierig, ze ontdekken steeds meer, en zijn er ook op ingesteld om te ontdekken. Daardoor is het een goede leeftijd om al bezig te zijn met wereldburgerschap, door een kijkje over de grenzen te nemen. Wanneer ze al op jonge leeftijd beginnen met het vormen en bijschaven van hun eigen wereldbeeld, hebben ze daar profijt van in het voortgezet onderwijs, maar ook bij een vervolgstudie en later in het beroepsveld. Jong geleerd is oud gedaan. Nu gebruikte ik net het woord 'bijschaven', waarmee ik duidelijk wil maken dat een wereldbeeld niet iets is wat aangeleerd wordt en de rest van je leven een constante factor blijft, integendeel! Juist door verschillende internationale ervaringen op te doen, zal je wereldbeeld en daarmee je perspectief op de wereld steeds een stukje veranderen. Dit is een waardevol proces wat een leven lang doorgaat, waarbij we jonge kinderen gunnen om hier op tijd mee te beginnen, omdat het zo goed aansluit bij hun eerder genoemde eigenschappen, van nieuws- en leergierigheid.

Wereldburgerschap in een notendop

Hopelijk is duidelijk geworden dat wereldburgerschap geen statisch begrip is, maar juist ontzettend dynamisch. Het is zo'n belangrijk onderwerp, omdat het van belang is voor de rest van de wereld. Een wereldburger bouwt geen muren om de eigen veilige leefomgeving, maar voelt zich verbonden met de mensheid in het algemeen. Dit gevoel is sterker dan enig gevoel voor nationale of regionale identiteit.²⁵ Dit wil niet zeggen dat er geen sprake van een nationale identiteit is. Een Fransman zal zich ook Frans voelen, maar daarnaar kan er een gevoel van Europeaan of wereldburger bestaan.

Misschien klinkt het zweverig, 'een wereldburger voelt zich verbonden met de mensheid in het algemeen'. Maar het heeft grote gevolgen voor de wereld waarin we leven. Een wereldburger voelt zich verbonden met die Afrikaanse cacao-boer, zal kansen zien om samen te werken met een buitenlands bedrijf, converseert graag met medewereldburgers tijdens een buitenlandse reis, en ga zo maar door. Wereldburgers zijn wereldveranderend, en van groot belang voor de samenleving. Als de geallieerden troepen zich geen wereldburger hadden gevoeld tijdens de Tweede Wereldoorlog, was een en ander waarschijnlijk heel anders gelopen. Wereldburgers staan klaar voor de wereld waarin zij leven, en de medemens in die wereld die hen nodig heeft. En het mooie is, dat is geen eenrichtingsverkeer, want je krijgt er een hoop voor terug; in elk geval wordt je eigen wereldbeeld keer op keer, na elke ervaring een beetje meer, verrijkt. En dat is iets dat we jonge kinderen niet willen ontnemen, maar hen



²⁵ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Kosmopolitisme>

de kansen willen aanreiken om hier op jonge leeftijd mee te beginnen.

Zodat zij al kunnen proeven aan wat de wereld hen te bieden heeft, en om ervoor te zorgen dat die wereld door hun betrokkenheid op verschillende fronten weer een stukje beter wordt.

Jonge kinderen? De wereld ligt aan hun voeten!

Internationalisering binnen het basisonderwijs; waarom?

In de vorige deelvragen hebben we gekeken naar de begrippen globalisering, internationalisering en wereldburgerschap. We sloten de vorige deelvraag af met het gegeven dat ‘de wereld aan de voeten van het kind ligt.’ Allemaal prima, maar moeten we daar nu iets mee in het basisonderwijs? Ligt hier niet de taak van de ouders, bepalen zij niet zelf in welke mate ze hun kind willen stimuleren in het worden tot een wereldburger? Samengevat, in dit hoofdstuk gaan we op zoek naar een antwoord op de deelvraag: *Wat zijn de redenen om internationalisering al gedurende de basisschoolperiode aan te bieden?*

Burgerschap onderdeel curriculum

Om deze vragen te beantwoorden, is het goed om eerst te kijken of er vanuit de overheid iets over gezegd wordt. Scholen zijn sinds 1 februari 2006 verplicht om in hun onderwijs aandacht te besteden aan actief burgerschap en sociale integratie.²⁶ Met deze wet wil de overheid dat scholen hun leerlingen voorbereiden op deelname aan de pluriforme samenleving. Oftewel, het is de bedoeling om, door burgerschap een plaats te geven binnen het onderwijs, kinderen tot actieve burgers op te laten groeien. In de wet die in 2006 vorm kreeg, wordt een relatie gelegd tussen burgerschap en sociale integratie. Burgerschap wordt omschreven als ‘de bereidheid en het vermogen deel uit te maken van de gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren.’ Sociale integratie wordt omschreven als ‘deelname van burgers aan de samenleving, in de vorm van sociale participatie, deelname aan de maatschappij en haar instituties en bekendheid met en betrokkenheid bij uitingen van de Nederlandse cultuur’.

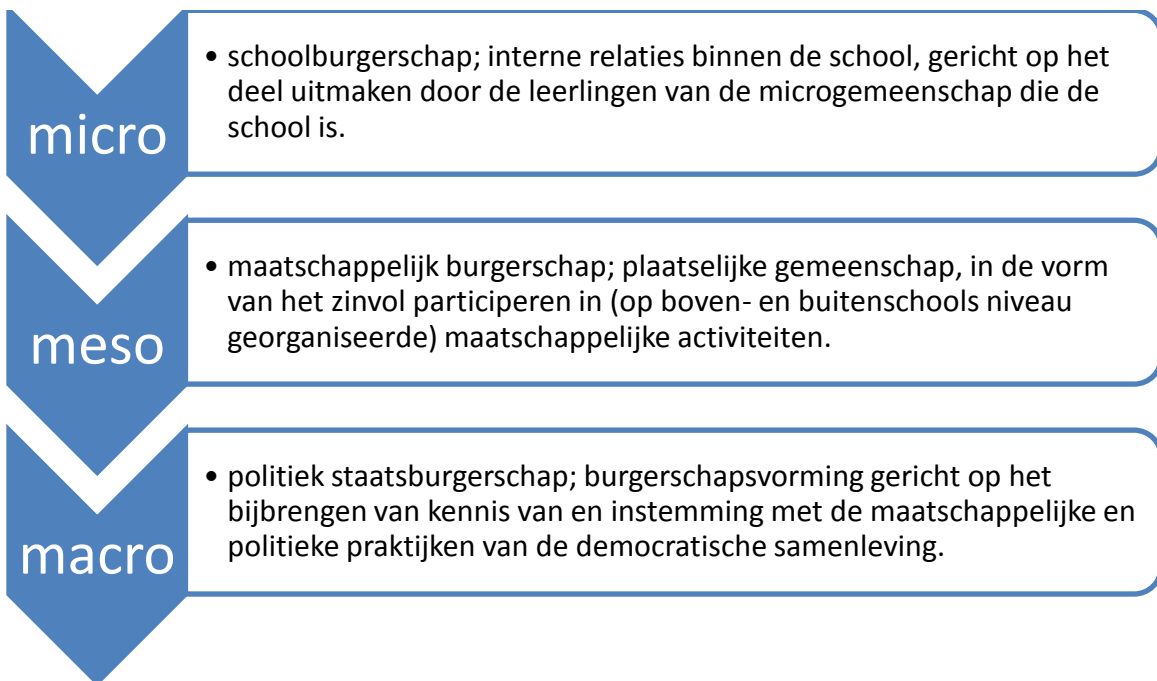
Uit bovenstaande definities blijkt dat het de overheid te doen is om kinderen klaar te stomen om hun plekje in te nemen in de Nederlandse maatschappij, waarbij ze hun maatschappelijke verantwoording kennen. Hoewel dit expliciet over de Nederlandse maatschappij gaat, sluit internationalisering hier zeker op aan. Ik denk dat het ontwikkelen tot actief burgerschap binnen de eigen samenleving een opstapje kan zijn tot actief wereldburgerschap. Daarvoor is het denk ik belangrijk, om naast het verplichte onderdeel dat burgerschap en sociale integratie inneemt in het primair onderwijs, actief wereldburgerschap hierbij aan te bieden, door internationalisering. Naar mijn mening hoeven deze twee geen concurrenten van elkaar te zijn, maar versterken ze elkaar juist. Internationalisering krijgt meer betekenis door het parallel aanbieden met actief ‘Nederlands’ burgerschap en integratie, en andersom. Daarnaast is het zo dat er bij burgerschapsvorming en integratie automatisch aandacht zal zijn voor verschillende culturele achtergronden met de verschillende standpunten en gebruiken, om de Nederlandse gebruiken in perspectief te kunnen zien. De stap naar internationalisering wordt dan al snel genomen.



Bij burgerschapsvorming volgens een ontwikkelde methode²⁷ wordt gebruik gemaakt van invulling op micro-, meso-, en macroniveau. De inhoud hierbij worden weergegeven in het onderstaande model:

²⁶ <http://www.burgerschapindebasisschool.nl/Pijlers/Burgerschap/> bekeken op 27 juni 2009

²⁷ <http://www.burgerschapindebasisschool.nl/Pijlers/Burgerschap/> bekeken op 27 juni 2009



Met het programma dat ontwikkeld is door eduniek²⁸, wordt de nadruk gelegd op **democratisch burgerschap**: leerlingen de kennis, houding en vaardigheden laten verwerven die nodig zijn om goed te kunnen functioneren in onze democratische samenleving. 'Goed functioneren' betekent o.a. een bijdrage leveren aan de gemeenschap, je medeverantwoordelijk voelen, open staan voor verschillen, bereid zijn democratisch gedrag te vertonen, een mening kunnen vormen en kritisch kunnen omgaan met informatie.

Het begrip 'burgerschap' wordt niet door iedereen hetzelfde uitgelegd. Jan de Bas²⁹ zegt: *'Kinderen zijn burger als het gaat om hun participatie in het gezin, op school, in het verenigingsleven en op straat. Bij burger moet je dan denken aan iemand met het recht om zichzelf te zijn, maar ook iemand waarvan verwacht wordt dat hij zich aanpast aan de spelregels van de Nederlandse samenleving. Kinderen leren omgangsvormen en ze worden getraind in het opkomen voor zichzelf. Ook oefenen ze zich in het rekening houden met de ander. Dat zijn de vaardigheden die nodig zijn bij het uitoefenen van burgerschap.'*

De Amerikaanse filosoof-pedagoog schreef in dit verband in *Democracy and Education*³⁰ over democratie als een levensstijl. Burgerschapsvorming zag hij als activiteit gericht op het vormen van een democratische houding.

Waarom zo jong al?

Jong geleerd is oud gedaan. Het mag dan klinken als een bumpersticker, uiteindelijk is het wel een gegeven dat staat. (Jonge) kinderen zijn de eersten om geld op te halen voor hun leeftijdsgenootjes die ze steunen via een zendingsproject. Ze zijn over het algemeen nog gemakkelijk te betrekken bij maatschappelijke kwesties. Vaak worden kinderen nog niet

²⁸ <http://www.burgerschapindebasisschool.nl/> bezocht op 27-06-2009

²⁹ Bas, Jan de. Visies en instrumenten voor burgerschapsvorming; jong gedaan, oud geleerd. Jsw, jaargang 93, september 2008

³⁰ Dewey, John. Democracy and Education (1916)

competent geacht om over dergelijke zaken mee te praten, maar wanneer ze hiervoor ruimte wordt gegund, kun je verrassende resultaten verwachten.

Natuurlijke interesse

Basisschoolleerlingen staan open voor hun omgeving. Ze zijn nieuwsgierig en willen van nature verder kijken dan hun neus lang is. Om in hun latere leven zo veel mogelijk kansen te hebben, is het belangrijk dat ze nu al gewend raken aan een omgeving die groter is dan Nederland.

We leven in een multiculturele samenleving. Het is eerder regel dan uitzondering dat een kind in zijn klas wordt geconfronteerd met kinderen met een andere achtergrond.

Of, zoals Pieter de Kool, adviseur van IPC Nederland het benoemt³¹: ‘Kennis van de internationale wereld is cruciaal geworden. Het vermogen om te kunnen werken en omgaan met verschillende culturen is van groot belang voor de wereld waarin wij leven.’

Vliegtuig vs. Computer

Zoals al eerder is aangegeven, betekent internationalisering binnen het basisonderwijs niet dat je met de kinderen in een vliegtuig stapt, maar blijf je veel dichterbij huis. In het primair onderwijs is internationalisering vooral zichtbaar door het feit dat een toenemend aantal scholen vroeg vreemde talenonderwijs (VVTTO) aanbiedt. Hier komen we later in dit onderzoek nog uitgebreid op terug. Door al op kleuterleeftijd te beginnen met het aanbieden van de belangrijkste wereldtaal, Engels, ook wel de lingua franca³² genoemd, zijn kinderen eerder en beter bekwaam om zich uit te drukken in die taal, waardoor communiceren met medewereldburgers ineens een stuk gemakkelijker wordt. Op allerlei verschillende manieren kan internationalisering dan, door het beheersen van die belangrijke taal, een rol gaan krijgen binnen het basisonderwijs.

Allerlei mogelijkheden hiervoor zullen later in dit onderzoek behandeld worden. Vaak gaat het om partnerschap tussen verschillende scholen in Europa. Deze zoeken contact via de e-mail, en werken samen aan een bepaald project. Een voorbeeld kan het project ‘eten’ zijn. Kinderen van de scholen die dit project samen doen, maken een presentatie op de computer over eten in hun land, waarna de gegevens uitgewisseld worden. Hiervoor maken de kinderen gebruik van Engels, en worden ze tegelijkertijd met overeenkomsten en verschillen tussen de eigen cultuur en die van het andere land waarmee gegevens worden uitgewisseld.

Elitair?

Tot voor kort was internationalisering iets dat in het onderwijs vooral terug te vinden was in de bovenbouw van het VWO, hbo en WO. De bereikte groep is hiermee een fractie van de groep kinderen die in aanraking komen met internationalisering als het deel wordt van de aangeboden stof op de basisschool. Leerlingen die later VMBO, havo, of een andere leerroute gaan volgen, komen net zo goed in aanraking met een wereld die steeds internationaler wordt en daarbij bepaalde vaardigheden van haar burgers vraagt. Als het voortgezet onderwijs dit niet oppakt, ligt hier een belangrijke taak voor het primair onderwijs.

Internationalisering is in de huidige staat van globalisering zeker geen overdreven luxe. Voor kinderen zal dit, vanwege hun eigenschap om de wereld te willen ontdekken, een zeer

³¹ Glebbeek, Linda. International Primary Curriculum; *De wereld vanuit een ander perspectief*. JSW, jaargang 93, februari 2009

³² Herder en de bot

welkome afwisseling en aanvulling op het huidige curriculum zijn.

Internationalisering en de plaats op het rooster

De principes van internationalisering zijn duidelijk, maar hoe kan dit concreet worden gemaakt binnen de basisschool, zonder een extra belasting te zijn op het rooster? Leerkrachten hebben geen tijd over, en zitten echt niet te wachten op extra invulling. Gelukkig is met een stukje aanpassing internationalisering samen te voegen met andere activiteiten binnen het curriculum.

Vroegvreemdetalenonderwijs is een goede manier om internationalisering in het basisonderwijs op een redelijk niveau mogelijk te maken. Immers, het beheersen van een vreemde taal, in dit geval Engels, is de absolute randvoorwaarde om aan internationalisering deel te kunnen nemen, zonder taalbeheersing geen zinnige communicatie. Een literatuurstudie over het vroegvreemdetalenonderwijs, afgekort vvto, is terug te vinden in Bijlage 1.

In groep 7 en 8 is het verplicht Engels op het rooster te hebben staan. In deze groepen kan er dus voor gekozen worden om deze onderwijstijd te integreren met internationalisering. Alhoewel er vanuit de regering Engels in groep 5 en 6 (en lager) wordt aanbevolen, is dit geen verplichting. Wanneer een school kiest voor aanbieden van vvto in de onderbouw, gaat dit vaak om korte momenten van 10 a 15 minuten, die anders voor korte activiteiten tussendoor worden benut. Het vraagt dus om creatieve en efficiënte tijdsbesteding.

vvto lijkt een extra belasting op het rooster te zijn. Wel zijn er onderzoeken die aangeven dat door het aanbieden van een vreemde taal, kinderen meer 'algemene taalkennis' gaan ontwikkelen, wat ook resultaat zal hebben in het verder ontwikkelen van de eigen moedertaal binnen het lees- en taalonderwijs. Er ontstaat dan een win-winsituatie. Dit blijkt onder andere uit de literatuurstudie 'vroeg vreemdetalenonderwijs in internationaal perspectief' van Anke Herder en Kees de Bot, als onderdeel van het expertisecentrum taal, onderwijs en communicatie aan de Rijksuniversiteit te Groningen.³³

Vakgebieden integreren

In de bovenbouw van de basisschool zullen er naast de 'gewone' Engelse les, ook echte internationaliseringsprojecten zijn, waarbij de kinderen daadwerkelijk contact maken met het buitenland. Hiervoor zijn allerlei verschillende mogelijkheden, die later nog behandeld zullen worden. Deze projecten vragen best een behoorlijke tijd. Als leerkracht kan er al contact worden gezocht met partnerscholen in verschillende landen, en worden overlegd over een bepaald thema waaraan de scholen zullen werken. Dit gaat niet ten koste van de onderwijstijd,



³³ <http://www.minocw.nl/documenten/brief2k-2005-doc-29329a.pdf>

maar datgene wat de kinderen zelf gaan uitvoeren valt natuurlijk (grotendeels) onder schooltijd. Dit vraagt om een creatief omgaan met het rooster. Het mooie is dat internationalisering prima geïntegreerd kan worden met verschillende vakken. Allereerst wordt de Engelse taal natuurlijk geoefend door de projecten. Daarnaast kan er bij de keuze van een project een of meerdere vakken worden betrokken. Dat is het mooie van een thema, er is op allerlei verschillende manieren op in te haken, waarbij gebruik kan worden gemaakt van de verschillende schoolvakken.³⁴

Is er bijvoorbeeld een thema over ‘eten’, dan kunnen hier de vakken biologie, geschiedenis en aardrijkskunde bij betrokken worden. Het is dan goed dat de leerkracht van tevoren uitdenkt wat er door deze integratie uit het reguliere lesprogramma geschrapt kan worden.

Door te werken aan thema's waarin een deel van het reguliere lesprogramma verwerkt zit, hoeft internationalisering geen extra belasting op het lesrooster te zijn. Daarnaast zal het voor leerlingen een welkome afwisseling zijn, wat een behoorlijke zelfstandigheid van de kinderen kan vragen. Het leren wordt door de vakken te integreren in een thema, en de kinderen hier zelf actief bij te betrekken door bijvoorbeeld een presentatie voor hun leeftijdsgenoten in verschillende landen te maken, echt betekenisvol leren. En dat is erg waardevol!

³⁴ College thematisch werken; september 2008, CHE

CLIL en internationalisering

Om met kinderen aan de gang te gaan met internationaliseren, is het belangrijk dat de taal waarin dat gebeurt zo goed mogelijk beheerst wordt, zodat er zinvolle communicatie kan plaatsvinden. Een manier om die taal te verwerven, is gebruik te maken van 'CLIL'. In dit hoofdstuk wordt bekeken wat dit begrip inhoudt, wat het kan betekenen voor het vreemdetalenonderwijs en daaraan gekoppeld, of en op welke manier het toepasbaar is bij internationalisering in het onderwijs. De deelvraag die we hiermee proberen te beantwoorden luidt: *Op welke manier kan clil een rol spelen bij internationalisering?*

CLIL staat voor 'Content and language integrated learning'. Het houdt in dat niet-talvakken, zoals geschiedenis en biologie, in een andere taal dan de moedertaal worden gegeven. In ons geval gaat het dan dus om Engels. In Nederland gebruiken we voor dit type onderwijs vaak de term 'tweetalig onderwijs' of 'taal- en inhoudsgericht onderwijs'.

Er is een verschil bij het gebruiken van een taal tijdens een taalles of tijdens een Clil-activiteit. Bij de taallessen staan de vier vaardigheden van taalgebruik centraal, en zijn deze vaardigheden ook het einddoel van je onderwijs. Het gaat dan om lezen, luisteren, spreken en schrijven. Wanneer je CLIL inzet, worden de vier vaardigheden gebruikt om nieuwe informatie over een onderwerp van een niet-talvak te verwerken. Het doel ligt dan dus niet direct en alleen op het taalvlak, hoewel hier natuurlijk wel aan gewerkt wordt.

Kenmerken en voorwaarden van CLIL

- Doeltaal is voertaal.
- Vakinhoud en kerndoelen veranderen niet bij het gebruik van CLIL, ze worden alleen op een andere manier behaald.
- De tweede taal wordt geïntegreerd in het hele curriculum.
- Docenten moeten een dusdanige kennis en beheersing van de tweede taal hebben, dat ze de vakinhoud op een adequate wijze kunnen overbrengen in die taal.
- Uit onderzoek blijkt dat het leereffect wordt verhoogd wanneer de tweede taal in een logische en realistische context wordt gebruikt. Leerlingen zullen dan het verband zien tussen de inhoud van het vak en de taal, en dit zou de motivatie vergroten.³⁵
- Spreken is belangrijker dan grammatica. De focus ligt op het kunnen uitdrukken en begrijpen van de taal.
- De leesvaardigheid van leerlingen moet op een behoorlijk niveau zijn om door middel van CLIL aan de vakspecifieke doelen te kunnen voldoen.

C-principes

Coyle (1999) vat de verschillende kenmerken van CLIL samen in de vier C-principes.

- *Content*
De les moet leiden tot het vergroten van de kennis, vaardigheden en begrip. De les moet gerelateerd zijn aan de kerndoelen en passing binnen het curriculum.
- *Communicatie*
Leerlingen leren een tweede taal door de taal te gebruiken. Van belang is dat de taal door middel van interactie wordt gebruikt om kennis en vaardigheden over de vakinhoud op te doen.

³⁵ CLIL; onderzoek.

- *Cognitie*
De lessen dienen zich te richten op het ontwikkelen van denkvaardigheden. Deze denkvaardigheden moeten een verband leggen tussen het maken van concepten, begrip en taal.
- *Cultuur*
In de lessen moet aandacht worden besteed aan gemeenschappelijke standpunten. Daardoor worden leerlingen zich bewust van de eigen cultuur en van andere culturen.

Waarom CLIL?

Er zijn een aantal argumenten te noemen waarom CLIL een zinvolle bijdrage kan leveren aan het onderwijs en internationalisering.

- *Vergroting taalvaardigheid*
Er is meer onderwijstijd in de vreemde of tweede taal, waardoor deze automatisch beter beheerst zal gaan worden. Doordat het over een specifiek vakgebied gaat, zal er ook veel interactie zijn, actief gebruik van de taal, wat het niveau van de taalvaardigheid ten goede komt.
- *Europese en internationale oriëntatie*
CLIL is bij uitstek een middel om internationalisering te gebruiken. Bij samenwerkingsprojecten, zoals e-mailprojecten, gebruiken de kinderen de taal in een natuurlijke context. Ze zijn in staat te communiceren met andere wereldkinderen, en op die wijze in staat om over de grenzen heen te kijken.
- *tto en later*
Wanneer je ervaring hebt opgedaan met tweetaligonderwijs (tto), wat CLIL in weze is, levert dit een voorsprong op voor de rest van je leven. Zeker in vervolgstudies worden steeds meer vakken in het Engels gegeven, of word van je verwacht dat je Engelse literatuur, websites e.d. kunt verwerken.
- *Leuk en afwisselend*
Naast het feit dat tto nuttig is, is het ook boeiend en afwisselend. Een tto-opleiding geeft je veel extra activiteiten en contacten. Dit blijkt ook uit een video waarin kinderen die bezig waren met CLIL, te ondervragen naar hun ervaringen. Het overgrote deel meldde positieve aspecten over deze manier van werken.

ICT

In dit onderzoek is steeds duidelijk geworden dat de wereld om ons heen steeds kleiner lijkt te worden, de globalisering is een duidelijk onderdeel van het dagelijks leven geworden. Kinderen zijn nog steeds Nederlandse kinderen, maar daarnaast in steeds grotere mate Europeaan en wereldburger. De huidige maatschappij vraagt dit ook van haar burgers.

Natuurlijk heeft deze globalisering alles te maken met de mogelijkheden en ontwikkelingen op het gebied van ICT. Een student van de middelbare school, of vervolgonderwijs kan simpelweg niet zonder computer en toegang tot het wereldwijde web. Er moeten powerpointpresentaties gemaakt worden, er worden digitale vergaderingen gehouden via MSN, mail of een digitale leeromgeving. Ondertussen delen miljoenen mensen over de hele

wereld hun bezigheden en gedachten via twitter³⁶ of hyves. ‘We hebben ff lekker gekwekt gisteren toen ik hyvede, ik zal je morgen wel even twitteren.’ Het mag mensen die niet bekend zijn met deze communitysites gek in de oren klinken, zelfs het gerenommeerde woordenboek van dale³⁷ heeft het werkwoord ‘hyven’ in de zomer van 2008 opgenomen in haar repertoire. ICT neemt een belangrijk onderdeel in in de huidige maatschappij, en het blijft zich ontwikkelen. Geldt hierbij: ‘the sky is the limit?’

Hoewel leerlingen vaak beter zijn met ICT dan hun leerkrachten, is het wel een onderdeel dat op het rooster staat in de bovenbouw van de basisschool. Leerlingen moeten leren powerpointpresentaties te maken, en met programma’s als Excel omgaan. Dit zijn vaardigheden die steeds meer vanzelfsprekend worden gevraagd bij veel verschillende beroepsgroepen. Daarnaast wordt hier ook in het middelbaar onderwijs vaak al een behoorlijke beheersing van verwacht, waardoor er hier een taak voor het basisonderwijs ligt.

ICT en internationalisering is een hele goede, natuurlijke combinatie. Bij het uitvoeren van internationaliseringsprojecten kunnen kinderen door middel van ICT een boodschap overbrengen en presenteren aan hun partnerschool. Hierbij kan vrij breed gedacht worden, van simpele powerpointpresentaties of werkstukken in word, tot complete animatiefilmpjes, waarbij gebruik van programma’s als photoshop, picarta, powerpoint en anderen gebruikt zullen moeten worden. Denk hier bijvoorbeeld aan het maken van films door te werken met programma’s als Excel, powerpoint, picarta, photoshop en ga zo maar door. Wanneer de beheersing van deze programma’s een probleem is voor de groepsleerkracht, hoeft dit nog niet te betekenen dat het niet ingezet kan worden binnen de internationaliseringsprojecten. Er zullen altijd kinderen in de klas zijn met expertise op een bepaald gebied van de ICT, en zij zullen groepjes kunnen begeleiden en aansturen, wat ook nog eens voor alle kinderen een hele goede oefening is op het sociale vlak, samenwerken ten top.

Internationalisering en vvto

Voor het ontwikkelen tot wereldburger in de huidige geglobaliseerde samenleving, is het van groot belang de daarin gebruikte taal, het Engels te beheersen. Het Engels is de ‘lingua franca’, de taal die op grote schaal als gemeenschappelijk communicatiemiddel wordt gebruikt tussen mensen met een verschillende moedertaal.

Des te beter de taal wordt beheerst, des te gemakkelijker wordt er internationaal gecommuniceerd. Het beheersen van de taal is de basis die je nodig hebt om te communiceren met de rest van de wereld. Door middel van vvto³⁸ en Vroeg-Engels in het speciaal, krijgen jonge kinderen de kans om eerder te beginnen met taalverwerving, waarbij ze voordeel hebben van de eigenschappen die zij als jonge kinderen bezitten bij taalverwerving. Wanneer deze lijn wordt doorgetrokken, zullen de kinderen in de bovenbouw van de basisschool de taal beter beheersen, waardoor de stap naar internationaliseringsprojecten, waarmee kinderen in contact komen met leeftijdsgenoten van over de hele wereld, een stuk gemakkelijker te nemen wordt.

vvto en internationalisering zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. vvto is geen doel op zich, maar het middel om kinderen op jonge leeftijd de kans te geven zich te ontwikkelen tot mondige wereldburgers. Internationalisering krijgt betekenis wanneer de taal op een bepaald

³⁶ www.twitter.com

³⁷ Boon, drs. Ton den; Geerts, prof. Dr. Guido, *van Dale; groot woordenboek der Nederlandse taal; dertiende, herziene uitgave*. Utrecht-Antwerpen: 1999.

³⁸ Bijlage 1; uiteenzetting ‘vvto; doel of middel’

niveau beheerst wordt. Deze twee gaan hand in hand. Het zijn twee waardevolle cadeaus voor de toekomst, waar het kind, mits gebruik wordt gemaakt van de goede didactische en pedagogische aspecten, veel plezier aan kan beleven binnen zijn schooltijd.

Internationalisering? Je houdt tijd over!

Bovenstaande heeft denk ik duidelijk gemaakt dat internationalisering absoluut geen extra belasting op het rooster te zijn. Het vak is niet een extra vak, maar het is een overkoepelende activiteit, waar verschillende vakgebieden op een hele waarde- zin- en betekenisvolle manier in kunnen worden geïntegreerd. Hierdoor kan de vaak behoorlijke onderwijstijd die het vraagt, er ook voor uitgetrokken worden. Het is hierbij enkel van belang dat de leerkracht een heldere visie heeft over de te integreren vakgebieden, en het oorspronkelijke lesplan waarbij de vakgebieden weinig werden geïntegreerd, los durven te laten. Tijd over houden door internationalisering een plek te geven is een beetje overdreven, maar het hoeft zeker geen zware last op het rooster te zijn!

Nederland en internationalisering; de stand van zaken

Welke gegevens zijn er bekend over basisscholen die internationalisering een plek geven in het onderwijs? Dit is de deelvraag die we in dit hoofdstuk willen beantwoorden. Daarnaast willen we kijken hoe de mate waarin internationalisering een plek krijgt binnen het Nederlands basisonderwijs, zich verhoudt met de rest van Europa.

Er zijn geen harde cijfers bekend over het aantal basisscholen dat gebruik maakt van internationalisering. Ze zijn er wel, en het aantal lijkt te groeien.

Om wat inzicht te krijgen in deze scholen en de beweegredenen om aan internationalisering te doen, een overzicht van enkele scholen.

't Eimink in Hengelo³⁹

“Met internationaliseren willen we een aantal doelstellingen bereiken, variërend van grotere ict-vaardigheden tot meer besef dat leraren en leerlingen ook Europeanen zijn. De projecten die de school doet zijn belangrijk voor het actief leren gebruiken van de Engelse taal door leerlingen. Leraren hebben er veel aan doordat ze leren over en van hun collega's in andere landen.” De school heeft intensief samengewerkt met scholen uit een aantal Europese landen.

Merediaan in Simpelveld⁴⁰

“Onze basisschool heeft haar internationale activiteiten te danken aan één van onze leerkrachten, die vond dat het vak Engels levendiger kon en meer moest worden gebruikt voor communicatie.” De school doet al een aantal jaren mee in een project ‘Responsible Eurocitizens’, samen met scholen uit Denemarken, Verenigd Koninkrijk, Polen, Finland en Slowakije. Een tweede project is een internationale schoolkrant op internet, die wordt gemaakt met scholen uit Duitsland en uit België. Het project is ambitieus, ook in de gebruikte ict-toepassingen: het webmagazine bevat naast tekst ook geluid en bewegende beelden.

Prinseschool in Enschede⁴¹

De Prinseschool is een verhaal apart. Het is een school waar veelal Engelstalige ouders hun niet-Nederlandse kinderen naar toe sturen, meestal voor een periode van minimaal 6 maanden tot maximaal 4 jaar. Het is dan ook bijna vanzelfsprekend dat deze school Engels als voertaal heeft, en sterk gericht is op internationalisering, door middel van verschillende themaprojecten. De school zelf herbergt zo'n 25 nationaliteiten. In 1999 mocht het vvtto Engels worden geïntegreerd in het reguliere lessenspakket, waar toestemming voor was gegeven door de inspectie.⁴² De prinseschool is een van de 11 internationale basisscholen in Nederland. We vermelden deze school om aan te geven dat op dergelijke scholen ‘internationaliseren’ aan de orde van de dag is.

³⁹ www.eimink.nl bezocht op 1 juli 2009

⁴⁰ www.bsdemeridiaan.nl bezocht op 1 juli 2009

⁴¹ www.prinseschool.net

⁴² Early English, a good start; vroeg vreemdetalenonderwijs Engels p de prinseschool; internationale contacten en toepassing bij zaakvakken. Paul de Groot.

TTO: Verboden in Nederland

Belangrijk om te vermelden in dit onderzoek, is dat tweetalig onderwijs op de basisschool in Nederland niet is toegestaan. Dit geldt uiteraard niet voor de internationale basisscholen zoals de hierboven genoemde Prinseschool. Artikel 9 van de wet op het primaire onderwijs stelt dat de voertaal in het Nederlandse basisonderwijs Nederlands moet zijn. Hierdoor mag een school in het kader van internationaliseren niet zomaar de helft van de lessen in het Engels geven.

Europa

Wanneer we kijken naar de rest van Europa, valt op dat we als Nederland echt achterlopen op het gebied van internationalisering. De verschillen per land zijn groot, maar wanneer we bijvoorbeeld kijken naar de uitwisselingsprogramma's van e-twinning⁴³, valt op dat hier verhoudingsgewijs weinig Nederlandse scholen aan deelnemen. De voormalige Oostbloklanden zijn wel sterk vertegenwoordigd, met als voorloper Polen. Waarschijnlijk heeft dit te maken met de Europa-gerichtheid van deze landen, nadat ze zijn toegetreden tot de Europese Unie.

Daarnaast is CLIL een onderwijsprincipe wat al veel voet aan de grond heeft gekregen in Europa. In Spanje bijvoorbeeld zijn diverse scholen te vinden die volgens dit principe bepaalde vakken (te denken valt hierbij aan o.a. wiskunde!) in het Engels geven. Reacties van studenten zijn positief, en het werpt zijn vruchten af.⁴⁴

Wel moet ik bij voorgaande de kanttekening plaatsen dat wanneer het gaat om de betrokkenheid van middelbare scholen bij internationaliseringsprojecten, Nederland een grotere rol speelt. De betrokkenheid van Nederland bij Comenius-projecten is groter, al zijn het ook hierin enkele scholen die actief zijn, er is geen breed draagvlak. En, zoals we al eerder hebben gemeld, is ook hierin internationalisering of tweetalig onderwijs vooralsnog vooral beschikbaar voor leerlingen uit de bovenbouw van het VWO.

Een voorbeeld hiervan is het Christelijk Lyceum in Veenendaal. Op de website van deze school is het volgende te lezen over internationalisering⁴⁵:

“We leven in een wereld waarin grenzen steeds meer vervagen en waar het steeds normaler wordt om verder te kijken dan de landsgrenzen als het gaat om wonen, werken en vakantie. Op het CLV proberen wij onze leerlingen door een direct contact met leeftijdsgenoten en hun familie in het buitenland deze uitdaging te laten ervaren. Alle leerlingen van 4-vwo zijn een week te gast in een Europees gezin en maken daar een deel van de schoolweek mee. De buitenlandse partners komen daarna een week in het Nederlandse gezin en maken dan een deel van een schoolweek op het CLV mee.”

Daarnaast werkt de school met een zeer selecte groep uit de VWO- en gymnasiumstroom mee aan de zogenaamde ‘comeniusprojecten’. Hierbij wordt een grote inzet van leerlingen verwacht, en worden projecten uitgevoerd samen met leeftijdsgenoten van andere scholen in Europa. Hierbij kunnen ook korte uitwisselingsprojecten aan de orde zijn.



⁴³ www.e-twinning.nl bekeken op 1 juli 2009

⁴⁴ DVD college Vroeg-Engels; CLIL

⁴⁵ www.clv.nl, 1 juli 2009

Conclusie

Echt harde gegevens over de mate waarin we kunnen aflezen hoe de rol van internationalisering in het Nederlandse (basis)onderwijs zich verhoudt tot de rest van Europa (en de wereld) zijn er helaas niet te vinden. Wel lijkt de rol die Nederland op dit gebied vervult, niet in verhouding te staan met de verdere internationale rol van ons land. Er is werk aan de winkel, en gelukkig kunnen we her en der signalen opvangen die aangeven dat scholen internationaliseren en het daarvoor benodigde vvto of clil oppakken.

Mogelijkheden van internationaliseren in het basisonderwijs

Hoe kan een school concreet bezig zijn met internationaliseren? Welke middelen heeft het daarvoor nodig? In dit hoofdstuk proberen we hier een antwoord op te krijgen. De deelvraag hierbij luidt: *Welke mogelijkheden zijn er om internationalisering in te passen in het basisonderwijs?*

Er bestaat geen vaste succesformule om internationalisering toe te passen binnen het basisonderwijs. Wel zijn er bepaalde randvoorwaarden waaraan een school moet voldoen om op een zinvolle manier bezig te zijn met internationaliseren. Daarnaast zijn er enkele formules die worden aangeboden om van internationalisering in het basisonderwijs een succes te maken, die in deze deelvraag behandeld worden.

Het cruciale punt bij internationalisering in het basisonderwijs is het vinden van een buitenlandse partnerschool. Zonder partnerschool geen internationalisering. Scholen uit verschillende landen gaan samenwerken, waar op veel verschillende manieren invulling aan kan worden gegeven.

Partnerschool

Het vinden van een geschikte partnerschool kan een obstakel lijken om te beginnen met internationalisering. Toch zijn er zeker aanknopingspunten te bedenken om in contact te komen met een mogelijke partnerschool. Veel steden onderhouden een ‘stedenband’ met een buitenlandse stad. Vaak is er regelmatig en op diverse niveaus contact tussen beide steden, waardoor er gemakkelijk een partnerschap tussen scholen aangegaan kan worden. Een voorbeeld hiervan is de stedenband die Veenendaal en Olomouc (Tsjechië) hebben. Het Christelijk Lyceum in Veenendaal heeft al jarenlang een internationaliseringsproject lopen in de bovenbouw van het VWO met het gymnasium van Olomouc.⁴⁶

Maar ook wanneer er niet op een dergelijke manier partnerscholen kunnen worden gezocht in bestaande samenwerkingsbestanden, zijn er meerdere mogelijkheden om in contact te komen met partnerscholen.

Europees Platform

Het Europees Platform biedt op verschillende wijzen ondersteuning bij het internationaliseren binnen diverse onderwijstakken. Een (basis)school die wil gaan internationaliseren, kan zich op de website⁴⁷ inlezen om een manier te kiezen die bij de school past. Het Europees Platform heeft als doel om ‘van Europa een eenheid te maken waarbij internationalisering in het onderwijs een belangrijke rol speelt.’

De wensen van een school met betrekking tot internationaliseren kunnen behoorlijk verschillen. Daarom heeft het Europees platform een ‘menukaart’ ontwikkeld, waar op

⁴⁶ <http://www.clv.nl/Leerlingen/Onderwijsprojecten/Internationaliseringvwo/tabid/187/Default.aspx> Bezocht op 3 oktober 2009

⁴⁷ www.europeesplatform.nl

overzichtelijke wijze de verschillende mogelijkheden om te internationaliseren te vinden zijn. “Een school kan kiezen voor een simpel menu, of een uitgebreid diner.”

Daarnaast biedt de website van het Europees Platform ook op andere manieren ondersteuning voor scholen die aan internationalisering willen beginnen, door onder andere praktische zaken als werkbladen, de mogelijkheid om deel te nemen aan contactseminars of bijvoorbeeld de internationaliseringswijzer, waar alle programma's van het Europees Platform gevonden kunnen worden.

eTwinning

Samenwerken door gebruik van ict; dat is eTwinning. Scholen die zich aanmelden voor eTwinning krijgen toegang tot een speciale online werkruimte op een afgeschermd website van eTwinning, waar leerlingen samen met partnerscholen een project kunnen uitwerken. ict is een manier om gemakkelijk afstanden te overbruggen, wat past bij de aandacht die basisscholen anno 2009 aan ict-vaardigheden moeten besteden om de leerlingen klaar te stomen voor een maatschappij die vraagt om een hoge mate aan vaardigheid op dit gebied.



Er kan worden ingeschreven bij een bestaand project, of een nieuw project worden gestart. Bij voldoende partnerscholen kan het project vervolgens uitgevoerd worden. eTwinning wordt uitgevoerd met scholen binnen Europa.

Wanneer scholen besluiten om aan een eTwinningproject mee te werken, biedt het Europees platform hiervoor drie elementen om dit te doen slagen: een partnerschool, inspiratie voor een project op een speciaal hiervoor ingerichte webpagina en de eerder genoemde online werkruimte om het project daadwerkelijk uit te voeren.

Het Europees Platform vermeldt op haar website over eTwinning:⁴⁸ “*Bijna alle leerlingen hebben plezier in het werken met foto, film, PowerPoint en het maken van websites.*”

eTwinning is ook te gebruiken voor de onderbouw van het basisonderwijs. Het is namelijk niet direct noodzakelijk om voor elk project daadwerkelijk met taal te communiceren. Kinderen uit de lagere groepen, kunnen door middel van filmpjes en foto's ook communiceren. Het zal dan vaak neerkomen op het uitwisselen hoe een bepaald onderwerp (bijvoorbeeld: 'wonen') in een bepaald land eruit ziet en gaat.

In de bovenbouw van de basisschool kunnen kinderen behalve uitwisselen van filmpjes en foto's, de Engelse taal inzetten als belangrijk middel om te communiceren.

Wat opvalt bij het spreken van leerkrachten die eTwinning aanbieden binnen de basisschool, is het woord 'integreren'. Leerkrachten noemen meerdere malen dat een vak als aardrijkskunde of biologie gemakkelijk geïntegreerd kan worden in het eTwinningproject. De kinderen zijn dan tegelijkertijd bezig met de ontwikkeling van hun taal- en ict-vaardigheden, zodat er geen extra druk op het lesprogramma komt te staan.

⁴⁸ http://www.europeesplatform.nl/sf.mcgi?153&_sfhl=e-twinning bezocht op 6 oktober 2009

Comenius

Een andere manier om te internationaliseren binnen het basisonderwijs, is door je als school aan te sluiten bij een comeniusproject. Hierbij wordt door leerlingen en docenten van minimaal 3 scholen uit minimaal 3 landen samengewerkt aan het project. Hierbij vinden over en weer bezoeken en/of uitwisselingen plaats. Zo'n bezoek kan bijvoorbeeld alleen voor de docenten zijn, maar uitwisselingen tussen leerlingen.

Hierin zit het wezenlijke verschil met eTwinning; de daadwerkelijke uitwisseling of bezoeken.

Bij een comeniusproject ligt de focus niet alleen op de leerlingen die deelnemen aan een project, maar ook op de leerkrachten. Het Europees Platform⁴⁹ stelt hierover het volgende: "Schoolpartnerschappen helpen zowel leerlingen als docenten bij het verwerven en verbeteren van vaardigheden, niet alleen betreffende het onderwerp of vakgebied waarop het project is gericht, maar ook aangaande teamwork, sociale betrekkingen, planning en het ondernemen van projectactiviteiten en het gebruik van informatie- en communicatietechnologie. Deelname aan een partnerschap met scholen uit diverse landen geeft de leerlingen en docenten ook de mogelijkheid om vreemde talen te oefenen en het verhoogt de motivatie voor het leren van een taal'.

Kiezen

Een school die aandacht wil gaan besteden aan internationalisering binnen het basisonderwijs, moet zichzelf de vraag stellen met welk doel dit is. Afhankelijk hiervan zal gekozen worden voor een bepaalde vorm van internationalisering. eTwinning lijkt de meest toegankelijke manier, het enige wat daarvoor nodig is zijn bepaalde ict-voorzieningen. Een comeniusproject lijkt wellicht ingewikkelder, omdat er altijd bezoeken van leerkrachten aan de partnerscholen zijn, of zelfs uitwisselingen van leerlingen, wat binnen het basisonderwijs een stuk gecompliceerder is dan in het voortgezet onderwijs. Wel is het goed om hierbij te beseffen dat de Europese Unie deze uitwisselingen stimuleert door middel van subsidies, zodat het financiële aspect niet direct een bezwaar hoeft te zijn.

⁴⁹ <http://www.europeesplatform.nl/sf.mcgi?490>

Praktijkdeel onderzoek

Vanuit de theorie zou goed geconcludeerd kunnen worden dat internationalisering binnen het basisonderwijs, vanwege de huidige staat van globalisering en internationalisering, een goed idee is. Kinderen leren dan al vroeg over hun eigen grenzen kijken. Daarnaast lijkt het ook haalbaar om het een plek op het rooster te geven wanneer er sprake is van geïntegreerd onderwijs. Tenslotte zijn er ook verschillende middelen om in te zetten bij internationalisering.

Om te toetsen of het beeld dat we verkregen hebben vanuit de theorie ook daadwerkelijk klopt met de praktijk, zal er in het praktijkdeel onderzoek plaatsvinden naar de eigen ervaringen van scholen, en zal het Europees Platform, dat een grote rol speelt bij het aanbieden en continueren van internationaliseringsprojecten in het basisonderwijs, worden ondervraagd op een aantal onderdelen.

Mijn doel met het interviewen van zoveel mogelijk verschillende scholen, is onder andere om te ontdekken wat de ervaringen met internationalisering zijn, welke randvoorwaarden er gesteld kunnen worden voor het slagen van een project, welke rol taal hierin speelt voor de scholen en wat de aanleiding is geweest voor de school om ermee te starten.

Mijn doel van het interview met het Europees Platform is vooral om de ervaringen van twee kanten te horen, en ook om te kijken hoe Nederland het 'doet' op het gebied van internationaliseren binnen het (basis)onderwijs in vergelijking met de rest van Europa.

Aan de hand van de gegevens die uit deze beide onderzoeksmethoden komen, hoop ik een zinnig antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag van dit onderzoek: 'Is internationalisering binnen het basisonderwijs een goed idee?'

Onderzoek onder basisscholen

In dit onderzoek is de theorie met betrekking tot internationalisering binnen het basisonderwijs al uitgebreid aan de orde gekomen, evenals verschillende manieren waarop internationalisering concreet aan te bieden is. Toch is hiermee de hoofdvraag van dit onderzoek nog niet beantwoord. Deze luidt namelijk: Op welke manier kan internationalisering een plaats krijgen binnen het basisonderwijs? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is het goed om te kijken naar de ervaringen van basisscholen die internationalisering opgenomen hebben in het curriculum.

Plan van aanpak

Het Europees Platform houdt de data bij van scholen die meedraaien in een comenius- of eTwinningproject. Dankzij deze data was het mogelijk om op een vrij eenvoudige wijze contact te zoeken met deze basisscholen. Ik heb ervoor gekozen om telefonische interviews af te nemen met de scholen die bereid waren mee te werken aan dit onderzoek. Ik ben van mening dat een telefonisch interview binnen dit onderzoek de meest rendabele informatie verstrekt. Het gaat hier namelijk om persoonlijke ervaringen van mensen en scholen met betrekking tot internationalisering. Wanneer er daadwerkelijk contact is, in dit geval (helaas) telefonisch i.v.m. de haalbaarheid, is het mogelijk om om verduidelijking te vragen bij een bepaald antwoord, en kan de geïnterviewde veel meer informatie verstrekken dan bij een enquête. Het percentage scholen dat na mijn verzoek daadwerkelijk mee wilde werken aan het onderzoek, was niet al te groot. Op het moment dat ik het oorspronkelijke voornemen van een enquête door had gezet, had ik hoogstwaarschijnlijk geen nuttige informatie uit de onderzoeksresultaten kunnen halen. Immers, om naar aanleiding van een enquête-uitslag betrouwbare conclusies te kunnen trekken, moet de ondervraagde groep in zekere mate een afspiegeling vormen van de groep die zij vertegenwoordigt. Doordat een relatief groot deel van de door mij gecontacteerde personen en scholen aangaven niet mee te willen werken aan het onderzoek, was van een juiste afspiegeling van de vertegenwoordigde groep geen sprake geweest. Hierbij moet gezegd worden dat dit probleem natuurlijk ook om de hoek komt kijken nu ik voor een interviewvorm heb gekozen. In hoeverre vormt de groep die meewerkt aan het interview een juiste vertegenwoordiging van de andere scholen die met internationalisering bezig zijn? Het gevaar bij een onderzoek als dit is natuurlijk vrij snel dat personen die bereid zijn om mee te werken, juist diegenen zijn die enthousiast zijn over het onderwerp van onderzoek. De onderzoeksresultaten vormen dan geen betrouwbare weergave van de werkelijkheid.

Gelukkig is om een realistisch antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag van dit onderzoek, kwaliteit belangrijker dan kwantiteit. Het is van belang om door middel van de interviews te kijken of de scholen internationalisering als een succes ervaren en op welke manier zij het een plek geven binnen hun onderwijs.

Werkwijze

Allereerst vraag ik het Europees platform om gegevens van basisscholen die internationalisering aanbieden. Deze scholen mail ik met het verzoek mee te werken aan het onderzoek op een tijdstip dat voor hen uitkomt. Deze scholen bel ik op afspraak op, waarbij ik de interviews afneem. Uiteraard zal niet elk interview exact hetzelfde zijn, het is ook mogelijk om door te vragen bij bepaalde vragen die interessant kunnen zijn voor het onderzoek.

De onderzoeksresultaten zal ik vervolgens op een statistische wijze uitwerken, maar ook voorzien van commentaar om de waarde van de uitkomsten voor het onderzoek te waarborgen. Aan de hand van de uitkomsten hoop ik een algehele conclusie te kunnen geven.

Interview

Uiteraard is het van belang dat in elk interview grotendeels dezelfde vragen worden gesteld, zodat informatie naderhand te vergelijken is met elkaar.

De onderwerpen en vragen die aan de orde komen tijdens de interviews zijn in ieder geval:

- Wat is de reden voor uw school geweest om internationalisering een plek te geven binnen het onderwijs?
- Op welke manier is de school bezig met internationaliseren? Binnen welke groepen, in welke mate, met of zonder een online werkruimte zoals eSpace, enz.
- Hoe wordt het door de school (het gehele team) ervaren om bezig te zijn met internationalisering?
- Hoe wordt de tijdsdruk die deze vernieuwing geeft ervaren?
- Wat zijn de reacties van de leerlingen?
- Op welke manier geeft de school internationalisering concreet een plek; is er sprake van integreren met andere vakgebieden en indien dit het geval is, op welke wijze?
- Bij het werken met een comenius-project, is de school ook met leerlingen naar het buitenland geweest?

Bovenstaande vragen zullen globaal aan bod komen tijdens de telefonische interviews met de basisscholen.

Uitwerking

Bij de uitwerking van de afgenomen interviews, zal er bij elk onderwerp dat aan bod is gekomen, een aparte uitwerking gegeven worden. Daarin wordt onderscheid gemaakt in een uitwerking met behulp van een grafisch model, zoals een grafiek- of cirkeldiagram. Door deze figuren toe te voegen, is de informatie snel en overzichtelijk af te lezen. Tevens zal bij elk onderdeel een toelichting volgen, immers, het toegevoegde figuur dient vooral ter ondersteuning van de uitgewerkte informatie die daarna volgt.

Interview Europees Platform

Het Europees Platform is het centrum voor internationalisering van het Nederlandse onderwijs. Het Platform speelt een grote rol in het aanbieden van internationaliseringsprojecten, ondersteuning maar ook ontwikkeling en stimulering van internationaliserings binnen het Nederlandse onderwijs.

Ik legde hen in een telefonisch interview een paar vragen voor, die interessant kunnen zijn om mee te nemen wanneer ik interviews ga doen met basisscholen die internationalisering een plek geven binnen hun onderwijs.

Dit interview heeft plaatsgevonden met Judith Dayus-Brouwer op 17 november 2009

Twee manieren om te internationaliseren binnen het basisonderwijs, zijn door mee te doen aan een eTwinning-, of comeniusproject. Op welke manier komt een basisschool tot een keuze tussen deze twee en welke rol speelt het Europees Platform hierin?

Eigenlijk is het zo dat een comenius- en eTwinningproject elkaar niet hoeven uit te sluiten. Scholen die deel gaan nemen aan een comeniusproject kunnen daar een bedrag voor krijgen, om uitwisseling ook mogelijk te maken. Ze kunnen hierbij kiezen of ze gebruik maken van de TwinSpace, de online werkruimte waarbij er samengewerkt kan worden met partnerscholen. Op die manier gebruiken ze eTwinning dus binnen een comeniusproject. Maar er zijn ook scholen die zeggen: 'Wij hebben die online werkruimte niet nodig, we kunnen ons project ook via eigen mail doen'. Het is dus een keuze van de scholen. In de uitwisseling en de subsidie daarvoor zit het wezenlijke verschil tussen beide projecten.

U noemt de uitwisseling tussen scholen. Gaat dit binnen het basisonderwijs alleen om docenten of zijn er ook basisscholen bekend die daadwerkelijk met leerlingen een uitwisseling doen?

Ja, er zijn scholen die met kinderen uit de bovenbouw natuurlijk, een uitwisseling doen. Het is dan vaak met een paar kinderen die echt aan het project hebben gewerkt of namens de klas, niet met hele klassen tegelijk. Het zijn niet veel scholen waar dit gebeurt, maar het gebeurt dus wel.

Op dit moment is maar een heel klein gedeelte van de Nederlandse basisscholen actief met internationaliseren. (3-5 %) Op welke manier stimuleren jullie dit?

Het is inderdaad maar een ontzettend klein percentage als je kijkt naar de enorme hoeveelheid scholen die er zijn. Wij streven er naar dat elke basisschool in Nederland niet alleen weet dat er de mogelijkheid is om te internationaliseren, maar ook proberen wij duidelijk te maken dat het essentieel is voor het onderwijs, door de huidige maatschappij waarin wij leven, waarin zoveel internationale samenwerking te vinden is. We verspreiden allerlei informatiemateriaal onder de scholen, geven voorlichtingen, maar proberen ook de pabo's te bereiken.

We hebben momenteel 183 projecten van eTwinning lopen en 415 afgerond. Als je kijkt naar het aantal basisscholen in Nederland is dat natuurlijk niet veel.

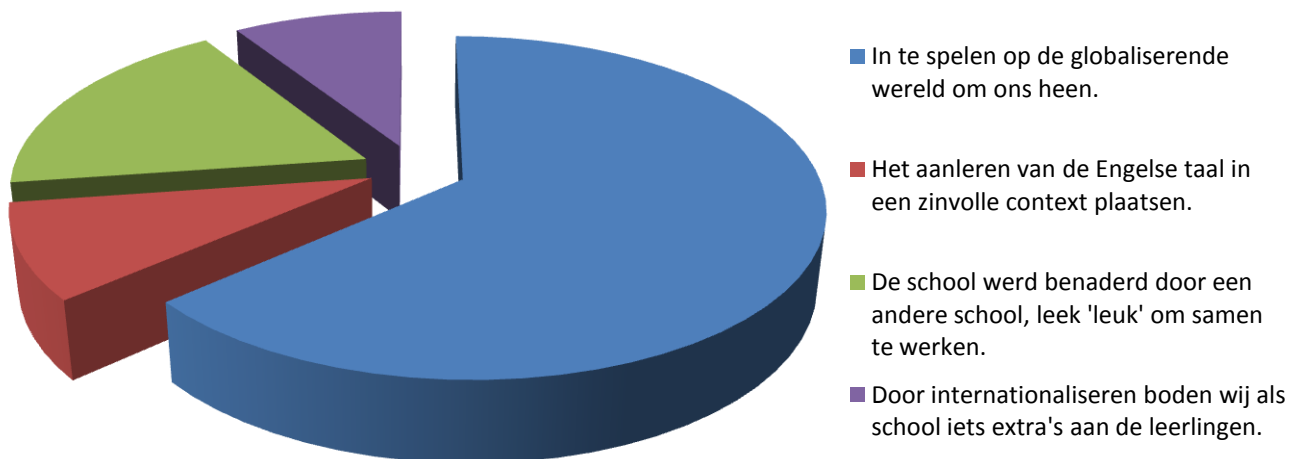
Zien jullie een effect van deze inspanningen? Loopt het aantal scholen dat aan internationalisering doet snel op?

We krijgen wel steeds nieuwe scholen die mee gaan doen aan een project, maar het gaat niet heel snel. Er gaat misschien wel een generatie overheen voor het echt ingeburgerd is binnen het basisonderwijs.

Welke feedback krijgen jullie van scholen? Hoe reageren zij wanneer ze begonnen zijn met een project?

We krijgen eigenlijk alleen maar enthousiaste reacties. Wat je vaak ziet is dat het wordt opgezet door iemand binnen de school die sowieso al geïnteresseerd is in dit onderwerp en zich vervolgens echt vastbijt in een project om er een succes van te maken. Leerkrachten worden vaak heel enthousiast als ze merken dat internationalisering heel goed binnen andere lessen te integreren is. Maar je ziet natuurlijk ook dat scholen afhaken. Dat is vaak aan de orde wanneer de persoon die de kar echt trok, uitvalt door ziekte of om een andere reden niet meer op de school werkt. Daarnaast gebeurt het ook wel dat de communicatie met de partnerschool niet lekker loopt, wanneer een school ook afhaakt.

Tot slot ben ik erg benieuwd naar de plaats waar wij als Nederland staan ten opzichte van de rest van Europa. Hier gaf de geïnterviewde aan geen duidelijk beeld van te hebben. Ze zou de vraag doorspelen naar collega's, helaas zonder respons.

Uitwerking interviews basisscholenHoofdredeën internationalisering**voornamelijkste rede om te beginnen met internationalisering binnen de basisschool:**

Zoals af te lezen is in het cirkeldiagram, antwoordde het merendeel van de ondervraagden iets gelijkwaardigs op mijn vraag wat de reden (of in sommige gevallen; de aanleiding) was om te beginnen met internationaliseren binnen hun basisschool. *“De wereld om ons heen komt toch steeds meer op de kinderen af, ze krijgen steeds vaker te maken met contacten uit het buitenland. Denk bijvoorbeeld aan vakanties; ze gaan steeds verder weg, komen al jong in aanraking met culturen die verder van ons vandaan liggen. Dan is het goed dat ze al op school ervaring hebben opgedaan om met anderen in het buitenland te communiceren.”* Een ander antwoordde: *“Er wordt later meer van de kinderen verwacht op internationaal gebied. De samenwerkingsverbanden zoals de EU worden steeds groter en belangrijker. Wij wilden als school zorgen dat we de kinderen voorbereiden op deze*

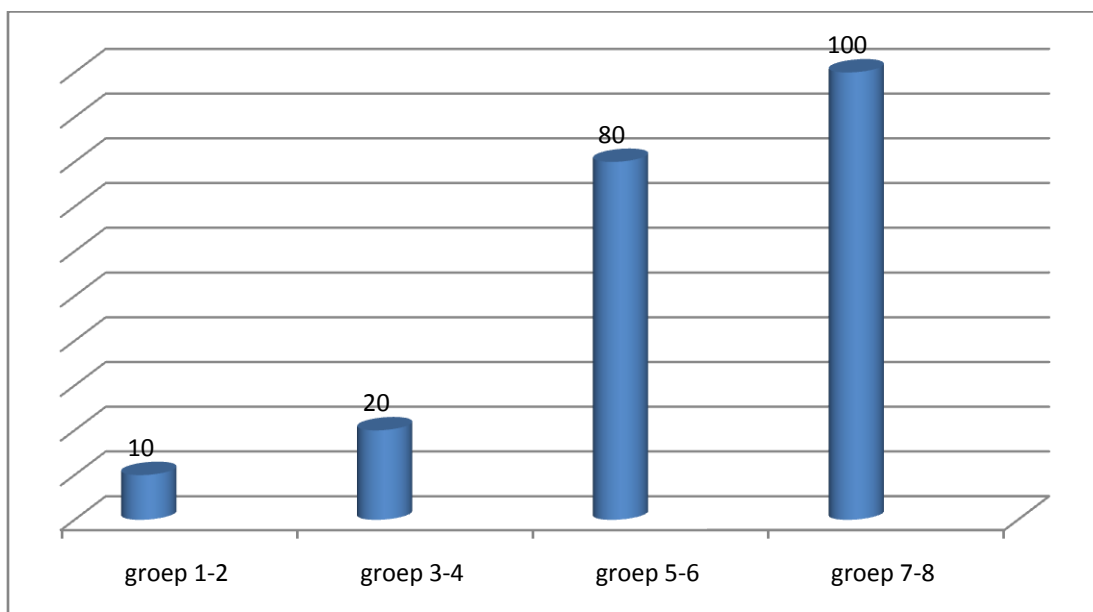
wereld, en verder kijken dan onze eigen provincie (Friesland) of land.”

De meeste scholen geven dus aan, op verschillende manieren, in te willen spelen op de globalisering van de wereld om ons heen. Twee scholen gaven een hele andere reden, of in dit geval eigenlijk de aanleiding, aan om te beginnen met internationaliseren, namelijk: Ze werden benaderd door een andere school. Willy Evers, docent op de ‘Vonkenmorgen’ in Gendt (Friesland) vertelt: *“Zo’n vijftien jaar geleden werden we als school, we waren toen nog een katholieke basisschool, (inmiddels is de vonkenmorgen een openbare school) benaderd door een protestantse school uit Belfast, Noord-Ierland. Deze school wilde i.v.m. het slechte imago van de verhoudingen van protestanten en katholieken, samenwerkingsverbanden aangaan met katholieke scholen in Europa. We zijn toen met een paar teamleden naar Belfast geweest voor een informele bijeenkomst, waarna er een briefwisseling tussen de scholen ontstond. Inmiddels is er zelfs een huwelijk voortgekomen uit de samenwerking”*

Slechts één school gaf als voornaamste rede aan te zoeken naar een zinvolle context om Engels aan te bieden. *“Op een gegeven moment kwam de wet op het Engels, waardoor wij als school verplicht waren om Engels te geven. Daar hebben we toen over gepraat, we hadden zoiets van ‘als we dat gaan doen dan moeten we het wel goed doen’, dus toen hebben we besloten om contact te zoeken met een school in Engeland, waar we contact mee konden hebben, zodat de kinderen ook echt iets met het Engels konden.”*

Ook de profileringreden werd door één school, hetzij wat verkapt, genoemd. *“We wilden als school iets extra’s doen voor de kinderen. We hebben als school jarenlang bekend gestaan omdat we allerlei projecten deden hier in de buurt, waarin we samenwerkten met bijvoorbeeld de gemeente, de bibliotheek, de sportvereniging, enzovoort. Die projecten stopten maar we wilden daar wel weer iets anders voor in de plaats doen. Toen kwam iemand met het idee om de kinderen te laten schrijven met kinderen in het buitenland. We zijn toen als team ook naar het buitenland gegaan, dat heeft zelfs hier in de krant gestaan.”*

Welke groepen zijn betrokken bij internationaliseren binnen de school?

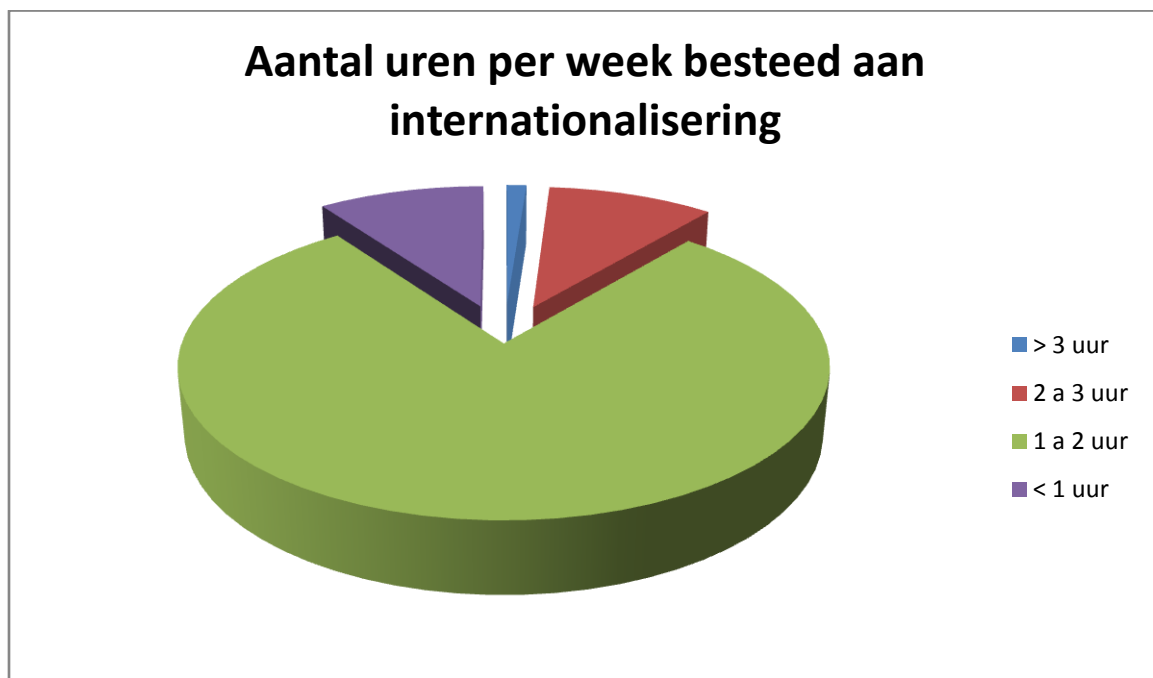


In bovenstaande grafiek is af te lezen dat binnen elke ondervraagde school groep 7-8 een rol heeft binnen het internationaliseringsproject. In 80 % van de scholen geldt dit ook voor groep 5-6. Wel

verschilt de rol van deze laatstgenoemde vaak met groep 7-8. Vaak wordt genoemd dat groep 7-8 het echte contact heeft met leerlingen uit het buitenland, waar groep 5-6 een ondersteunende rol bij speelt. Voorbeelden hiervan zijn dat ze helpen met powerpointpresentaties, informatie opzoeken over bepaalde onderwerpen bij lopende projecten, enz. In slechts 30% van de gevallen hebben de kinderen uit groep 5-6 zelf contact met leeftijdsgenoten uit het buitenland. Hierbij komt het zogenaamde 'tutorleren' regelmatig naar boven. Een kind uit groep 7-8 wordt gekoppeld aan een kind uit groep 5-6, waarna ze samen een bepaalde opdracht uitvoeren binnen het internationaliseren.

Er zijn scholen die aangeven ook de onderbouw te betrekken bij het internationaliseren binnen hun school. Bij navraag hierover, bleek dat deze kinderen bijvoorbeeld een plek kregen binnen een projectdag. Een voorbeeld hiervan was een school die een landendag hield. De kleuters en kinderen uit de onderbouw maakten een lampion en liepen mee aan een optocht. Op deze manier werden alle groepen betrokken bij een afsluiting van een project, waar ze zelf geen grote rol in speelden.

Frequentie

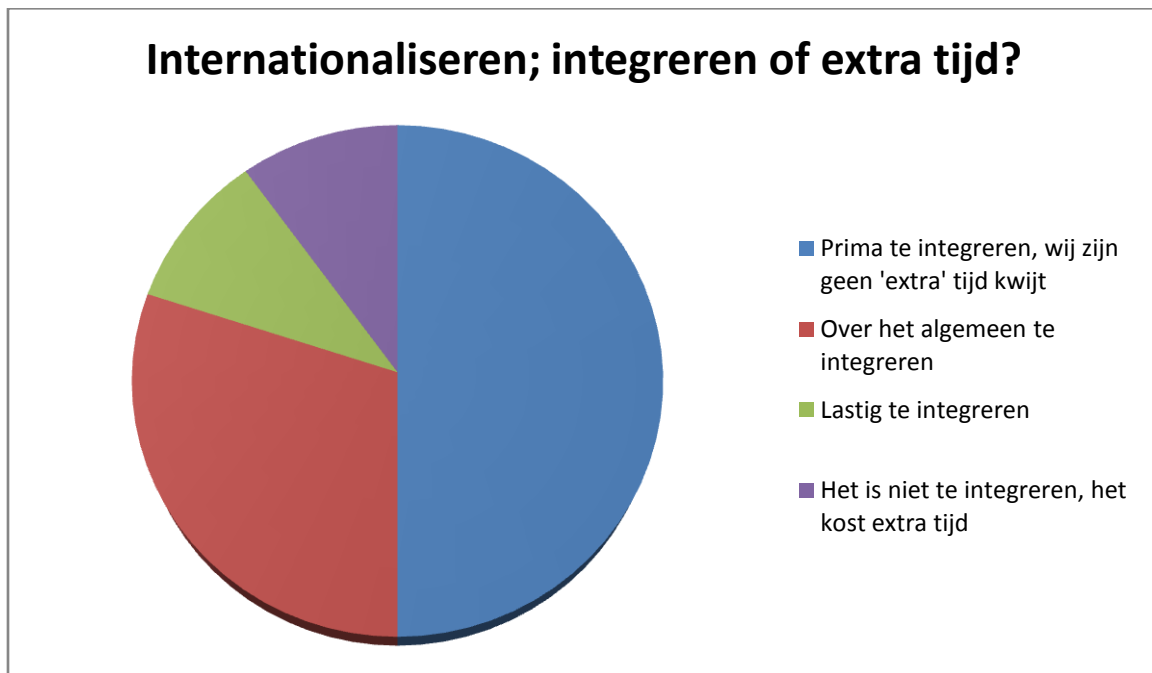


Geen enkele school had een pasklaar antwoord op mijn vraag: "Hoeveel uur per week zijn jullie bezig met internationaliseren?" "Het is maar net hoeveel tijd je er zelf aan wilt besteden" is een veelgehoord antwoord. Veruit de meeste scholen geven aan tussen de 1 a 2 uur per week echt bezig te zijn met internationalisering op school. "Daarnaast zijn sommige kinderen thuis ook nog druk met het project, die tijd komt er natuurlijk ook nog bij." Gaf een ondervraagde aan.

tijdsdruk

Uit de theorie kwam naar voren dat wanneer een school internationalisering een plek wil geven binnen het curriculum, dit niet ten koste hoeft te gaan van de kostbare onderwijstijd die

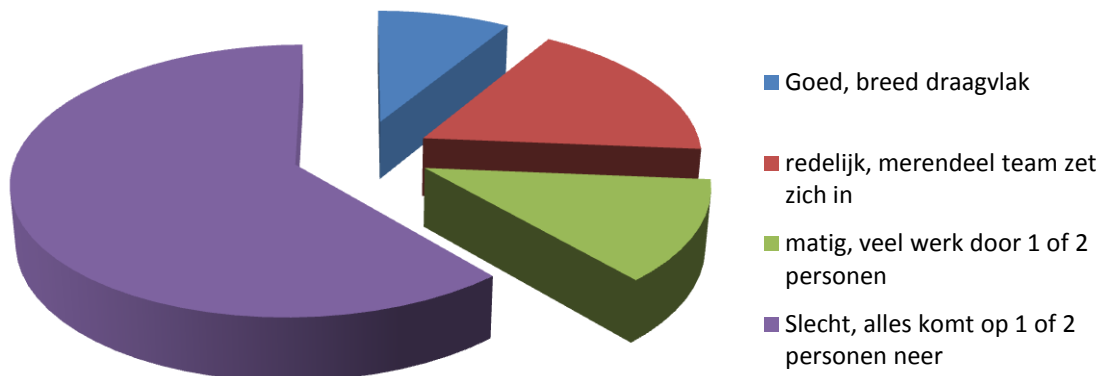
gereserveerd is voor andere vakgebieden. Immers, volgens de theorie zou internationaliseren geïntegreerd kunnen worden met andere vakgebieden. Hoe wordt dit door de ondervraagde scholen ervaren?



De helft van de ondervraagde scholen geeft aan dat internationaliseren geen extra tijd hoeft te kosten. “Wij gaven op school al opdrachten om powerpointpresentaties te maken. Nu doen we dat nog steeds, maar dan in het kader van ons lopende (internationaliserings)project.” De scholen die het over het algemeen goed te integreren of lastig te integreren vinden, geven aan dat dit mede komt door van tevoren niet goed doordacht hebben. “Voor ons was internationaliseren nieuw. Voor het volgende project kunnen we misschien kijken of we een bestaand onderwerp uit ons wereldoriëntatiepakket kunnen nemen als uitgangspunt voor het project. Dan kost het ons geen extra tijd meer.” Één school gaf aan dat internationaliseren niet te integreren is. “We behandelen nog steeds elk onderwerp uit de methodes van bijv. geschiedenis, biologie en aardrijkskunde. We hebben hierbij geen profijt van het internationaliseren. Het project dat we doen is heel interessant en leuk, maar het is niet een onderwerp dat al aan de orde komt in de methodes die we gebruiken. We zijn echt extra tijd kwijt met het internationaliseringsproject, waardoor we soms in de knel komen, je hebt alleen de tijd die je hebt en je moet veel aanbieden...”

Ondersteuning vanuit team

Voor veel scholen geldt dat internationaliseren pas sinds kort een plek heeft gekregen binnen het curriculum. Hoe wordt de werkdruk op dit gebied ervaren, is er sprake van een enkele enthousiasteling of is er draagvlak onder het hele team? Nb: De geïnterviewde personen zijn in het geval van dit onderzoek de coördinatoren van internationalisering binnen de desbetreffende basisschool.

draagvlak onder team

De uitkomst van deze vraag is opvallend te noemen. Het merendeel van de ondervraagden geeft aan dat het draagvlak onder het team voor internationalisering slecht is. Hierbij wordt aangegeven dat vrijwel al het werk op de schouders van 1 of 2 personen binnen de school aankomt. "Iedereen heeft zijn eigen taak binnen onze school, waarbij ik onder andere internationaliseren op me heb genomen. Ik was enorm enthousiast over het project, maar merk wel dat er erg veel tijd in gaat zitten om het goed op te starten, dat is me erg tegen gevallen." Een ander meldt: "Binnen ons team zijn een collega en ik degenen die ons hard maken voor het (internationaliserings)project. Het is frustrerend als je merkt dat veel collega's zich niet zo inzetten voor dit onderdeel, om het goed te laten lopen is inzet van iedereen belangrijk. Nu zien we echt verschillen tussen de klassen in hoeveel ze bezig zijn met het project. Dat is heel jammer."

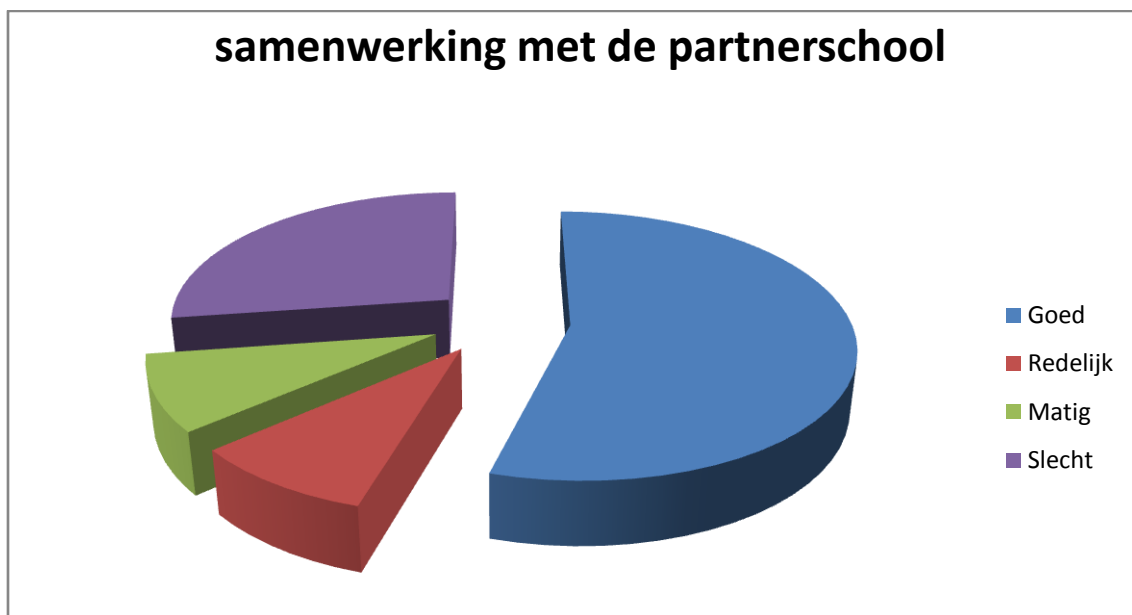
Zoals in bovenstaand gedeelte duidelijk wordt, komt het opstarten van internationaliseren binnen de school vaak op 1 of 2 personen neer. Ik ben benieuwd hoe het opzetten van internationaliseren wordt ervaren. Wordt hierbij hulp ingeschakeld van Europees platform? Wat zijn eventuele struikelpunten?

De figuur hieronder geeft de 'problemen' die scholen ervaren weer bij het opzetten van een internationaliseringsproject. Een school kan meerdere problemen aankaarten. Verschillende scholen geven aan de administratie rond subsidieaanvraag voor een Comeniusproject als 'lastig' te ervaren. Het wordt gezien als veel en soms lastig werk. Daarnaast komt hierin ook weer naar boven dat het ontbreken van een breed draagvlak binnen het team een probleem kan vormen. Daarnaast wordt het vinden van een goede partnerschool als lastige factor genoemd, evenals de integratie binnen het curriculum en dan met name de vraag: "Op welke manier gaan we welke groepen betrekken bij internationaliseren?"



Samenwerken met partnerscholen

Het werd al eerder genoemd in dit onderzoek: Het werken met een partnerschool is een essentieel onderdeel van internationaliseren in het onderwijs. Het vinden van die partnerschool kan met behulp van het europees platform, maar hoe verloopt de samenwerking vervolgens? Niet altijd smetteloos, zo bleek uit de antwoorden van de ondervraagden.



Net iets meer dan de helft van de scholen geeft aan dat de samenwerking met de partnerschool goed verloopt. Een klein percentage bestempelt de samenwerking als 'redelijk' of 'matig'. 40% van de scholen noemt de samenwerking slecht. Voor één school is dit zelfs aanleiding om na het lopende project geen nieuw project te starten. "We hebben een samenwerkingsproject met 5 scholen, waarvan 1 school de boel zou coördineren. Dit ging helemaal niet goed. Er gaat soms weken overheen voor we antwoord hebben op een mail, er wordt slecht gecommuniceerd, waardoor het allemaal gewoon niet werkt. Heel jammer, want doordat zij niet goed samenwerken loopt het project heel moeizaam." Een andere school geeft aan dat het werk dat de partnerschool levert, niet te vergelijken is met het werk wat door hun kinderen gedaan wordt. "We hadden een project waar onze kinderen veel tijd in hadden gestoken, om onze partnerschool te laten zien hoe we hier feesten vieren. De kinderen hadden een hele mooie powerpointpresentatie gemaakt, waar sommigen ook buiten schooltijd aan werkten. Wat we terug kregen van de partnerschool was eigenlijk gewoon flut. Dat is dan zo'n teleurstelling voor de kinderen."

Uitwisseling buitenland

Veel van de geïnterviewde scholen werken met een comenius- project, wat onder andere inhoudt dat er uitwisselingen zijn met de docenten van de scholen in het buitenland. Voor middelbare scholen geldt dat regelmatig leerlingen meegaan op een dergelijke uitwisseling. Hoe is dat gesteld met het basisonderwijs? Volgens het europees platform zijn er scholen die de kinderen ook bij deze uitwisselingen hebben betrokken. Ik ben benieuwd of er scholen zijn die meewerken aan dit onderzoek en hier iets meer over kunnen vertellen.

Allereerst: Wat zijn de belangrijkste doelen van een uitwisseling (van docenten) volgens de scholen?



'ontmoeting', 'afstemmen en bespreken projecten' en 'cultuur van anderen leren kennen', dat zijn grofweg de doelen van een uitwisseling in het kader van een comenius project, volgens de ondervraagden. "Het is voor de collega's die niet zo nauw betrokken worden bij het project heel nuttig om de anderen te ontmoeten, zo kijk je toch in elkaars keuken." "Het is ook gewoon heel leuk om, zonder dat het (veel) geld kost, bij anderen te kunnen kijken. We bezochten ook scholen van

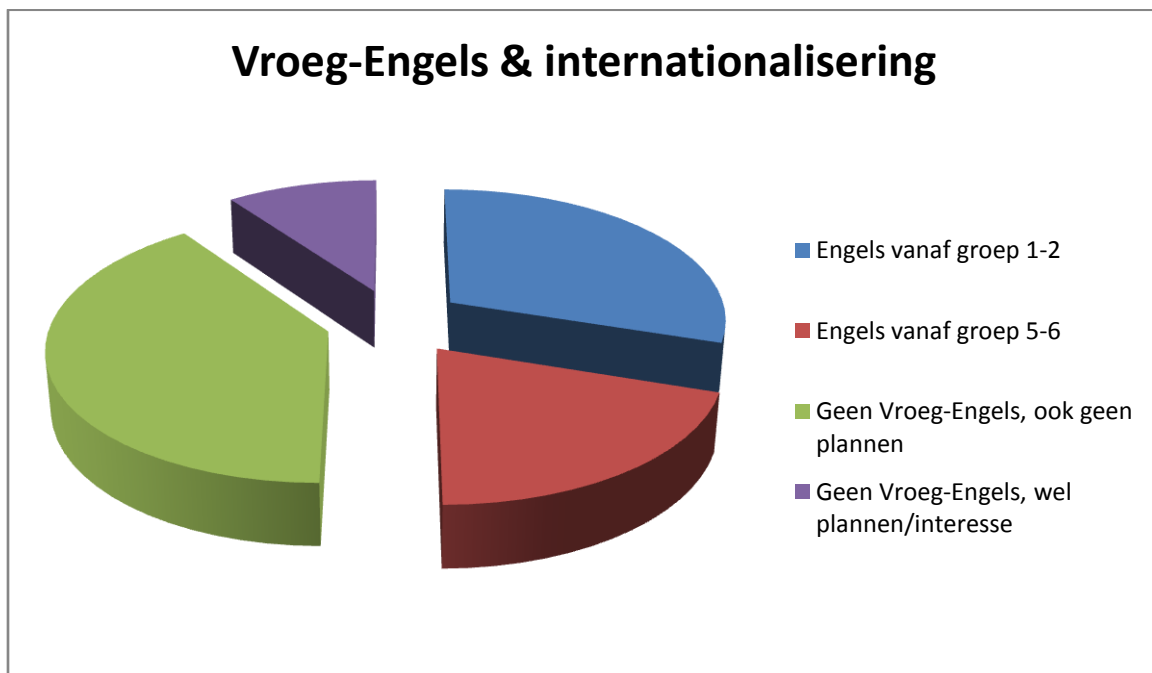
onze projectpartners, dan zie je toch dat wij het nog helemaal niet zo slecht doen met het onderwijs in Nederland.” Natuurlijk wordt er bij de uitwisselingen ook gesproken over de lopende of de nog nader uit te werken projecten, maar dit is, opvallend genoeg, niet het eerste wat de meeste geïnterviewden noemen.

Rol leerlingen

Alle scholen gaven aan dat de leerlingen een rol spelen binnen de uitwisseling. Hierbij doelden de meesten op een rol wanneer de projectpartners hun school bezochten. Toch waren er enkele scholen die meldden ook met de leerlingen van de basisschool naar het buitenland te zijn geweest. “Ja ja, wij hebben zeker uitwisselingen gedaan met kinderen. Maar dat doen we nu eigenlijk niet meer, het is zo’n gedoe. Je kunt natuurlijk maar een paar kinderen meenemen op zo’n uitwisseling, en wat ons vooral tegen ging staan is dat je dan toch de kinderen uit de wat rijkere gezinnen meekrijgt. Het kost toch behoorlijk wat, zo’n reis, en het zijn dan toch dezelfde kinderen die meekunnen omdat hun ouders het interessant vinden en er geld voor (over) hebben. Het is ook wel een hele verantwoordelijkheid hoor, met kinderen naar het buitenland. Er was veel overleg met de ouders, je moet gastgezinnen zoeken in het buitenland, wat met zulke jonge kinderen ook weer niet ideaal is. Wij doen het nu niet meer. Het was wel heel leuk, maar er zitten erg veel moeilijkheden aan.” De antwoorden van de andere scholen kwamen ongeveer op hetzelfde neer. De subsidie die verkregen wordt met het comenius-project, is niet (meer) toerijkend om ook de reis van kinderen hiervan te kunnen bekostigen.

Vroeg-Engels

Ik ben benieuwd in hoeverre scholen die ‘aan internationaliseren doen’, ook bezig zijn, of plannen hebben om te starten, met Vroeg-Engels. Helaas zullen de uitkomsten hiervan geen harde feiten zijn, aangezien de onderzochte groep hiervoor niet groot genoeg is. Toch wil ik het wel aan de orde laten komen, ter indicatie.

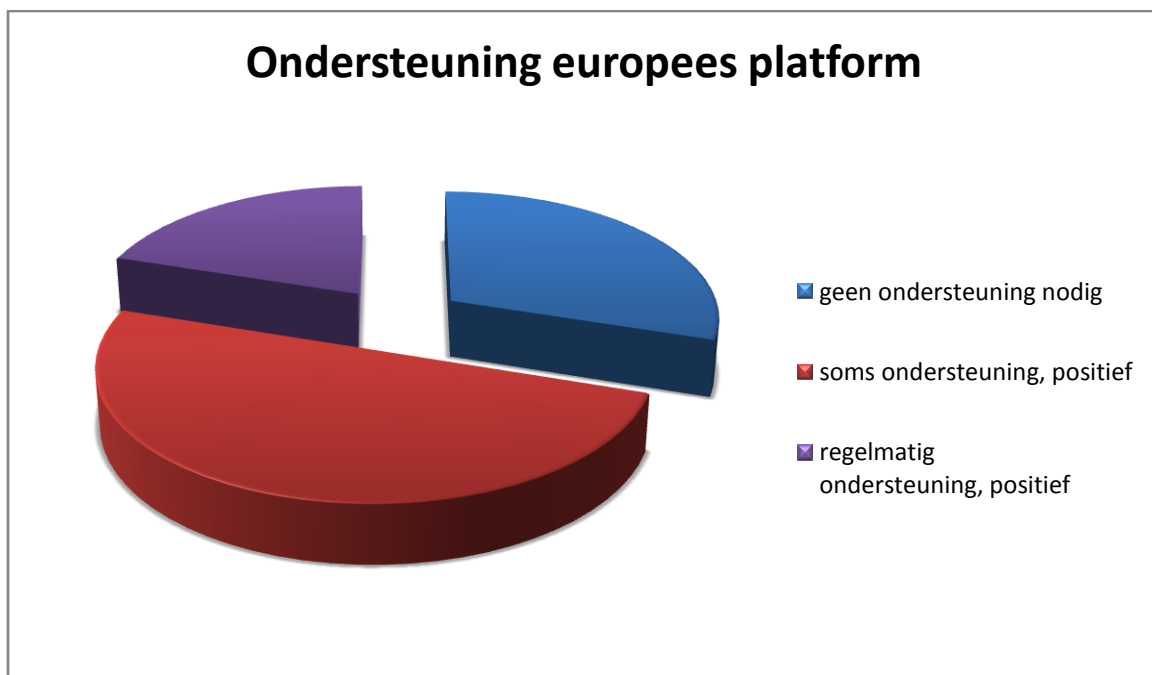


Zo’n 30% van de ondervraagden geeft aan Engels aan te bieden vanaf groep 1-2. Er zijn geen ondervraagden die Engels aanbieden vanaf groep 3-4, wat ook niet aan te raden is vanuit de

literatuur. 40% van de ondervraagden biedt alleen Engels aan in groep 7-8. Sommige van deze scholen geven aan lagere groepen wel te betrekken bij internationaliseren, maar dat is dan in de zin van (bijvoorbeeld) technische ondersteuning bij het maken van een powerpointpresentatie. Ten slotte geeft een klein percentage van de ondervraagden aan, op dit moment nog niet met Vroeg-Engels bezig te zijn, maar hier wel interesse of plannen voor hebben. Deze plannen blijken vaak nog niet zo concreet te zijn, maar het staat wel op de agenda.

Ondersteuning

Het Europees platform ondersteunt scholen die internationalisering een plek geven in hun onderwijs. Dit kan, zoals al eerder in dit onderzoek vermeldt, op diverse manieren. Maken de scholen gebruik van deze ondersteuning en hoe waarderen ze deze?

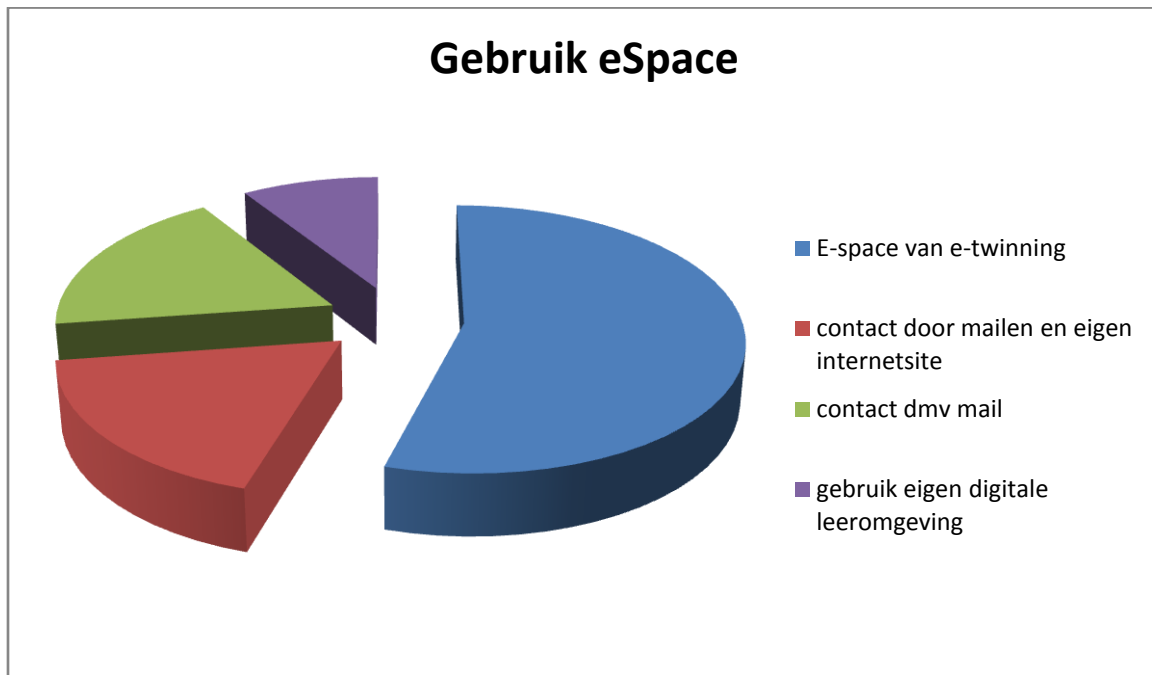


De helft van de ondervraagde scholen geeft aan soms ondersteuning te vragen van het europees platform en waardeert deze steun. Een kleinere groep geeft aan geen ondersteuning nodig te hebben van het europees platform. Een nog kleiner deel geeft aan juist regelmatig ondersteuning nodig te hebben en waardeert deze als positief.

Wat hierin direct opvalt, is dat alle scholen die, op welke wijze dan ook, gebruik maken van ondersteuning door het europees platform, hier positief over zijn. Scholen voelen zich ondersteund. Vooral de mogelijkheid om bij vragen of knelpunten te mailen of te bellen met de helpdesk wordt als positief en waardevol ervaren. “We hebben weleens gehad dat we ergens tegenaan liepen bij de opzet van een project, we hebben toen met een medewerker van het europees platform gebeld. Zij hebben er toch meer verstand van, zo konden we peilen of we op de goede weg waren.”

Gebruik digitale leeromgeving/projectruimte

eTwinning is een online werkruimte voor kinderen en docenten. Kort gezegd is het een ruimte op het net, waar kinderen hun projecten kunnen uitwisselen met de partnerscholen. Het kan vergeleken worden met een digitale leeromgeving; de ruimte is afgesloten voor buitenstaanders, zodat het een veilige werkomgeving is voor de kinderen. Maken de scholen hier gebruik van en zo nee, wat zijn de andere opties die worden gebruikt?



Iets meer dan de helft van de ondervraagden geeft aan gebruik te maken van de eSpace van eTwinning. Daarnaast is er een behoorlijk aantal scholen dat aangeeft contact te onderhouden met de partnerscholen door middel van de mail, of door de eigen internetsite van het project en de mail. Een voorbeeld hiervan is de basisschool 'de vonkenmorgen'. Zij maken bij de projecten gebruik van hun speciaal voor het internationaliseringsproject ontworpen website.⁵⁰ Slechts één school geeft aan gebruik te willen gaan maken van een eigen digitale leeromgeving, maar dit is nog in de maak.

⁵⁰ <http://www.chart2008.eu.tt>

Effect internationalisering op de vreemde taal

Het is een hele boeiende vraag: Heeft het aangaan van internationale contacten effect op de taalvaardigheden van de leerlingen in de gebruikte vreemde taal? Om het concreet te maken en toe te passen op onze situatie: Wordt het Engels van de kinderen beter nu ze in die taal communiceren met leeftijdsgenootjes uit Europa? Ik besloot de scholen deze vraag, heel concreet en direct, voor te leggen.



40 % van de ondervraagden heeft hier geen mening over, weet het niet, of 'durft zich niet aan een uitspraak hierover te wagen'. 30% van de ondervraagden beweert geen verbetering van het Engels van de kinderen te zien door internationalisering. Daarentegen zegt 30% wel degelijk een verband te zien. 20 % is hierin nog voorzichtig door aan te geven 'wel te denken dat internationalisering een effect heeft op de Engelse taalvaardigheid', 10% zegt resoluut: "Ja hoor, het Engels van de leerlingen is echt beter geworden nu we bezig zijn met internationalisering; daar ben ik van overtuigd!"

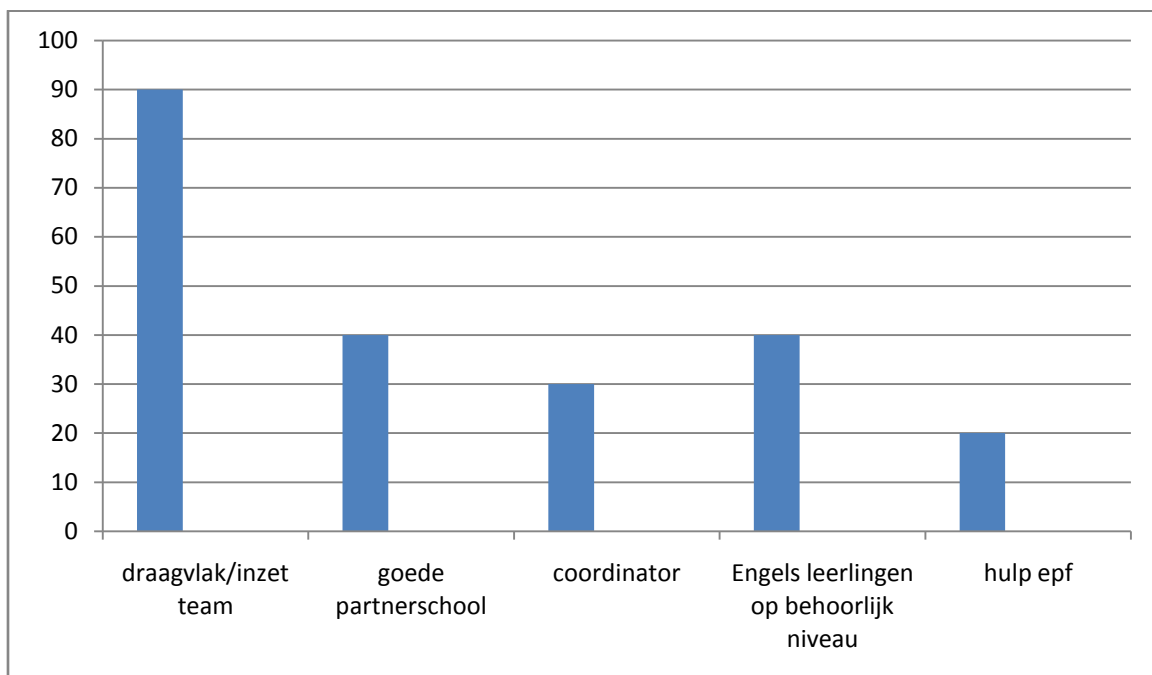
De meningen zijn dus aardig verdeeld. Lastig in deze vraag is dat het niet concreet gemaakt kan worden. Iemand die beweert dat Engels verbetert is door internationalisering, stelt dat vooral op eigen gevoel en waarneming. Immers, zelfs wanneer er een toetsbare verbetering is opgetreden in het Engels van de kinderen sinds ze bezig zijn met internationaliseren, komt hiermee nog niet onomstotelijk vast te staan dat dit ook door internationalisering komt. Ik merkte in de antwoorden van de ondervraagden vaak aarzeling over deze vraag. Dat is ook wel terug te zien aan het grote aandeel dat 'geen mening' had, oftewel zich niet durfde te wagen aan een bewering over dit onderdeel. Een leerkracht die aangaf dat hij geen verbetering heeft geconstateerd in de taalvaardigheid van de leerlingen vertelt: "Ik denk niet dat het project dat wij doen nu direct invloed heeft op het Engels van de kinderen. Het is toch een lang en voor sommige kinderen lastig proces om die taal te leren. Wel denk ik dat de motivatie om Engels te leren toeneemt, doordat ze met het project in gaan zien dat ze kunnen communiceren met leerlingen uit het buitenland, met dit taal als communicatiemiddel."

Een ander, die aangeeft overtuigd te zijn van positief effect van internationalisering op het Engels, geeft een vergelijkbaar antwoord, alleen net vanuit een andere invalshoek. "Ja, het Engels van de

kinderen vebetert zeker doordat we bezig zijn gegaan met internationaliseren. Het is zo leuk, je ziet kinderen heel enthousiast aan het werk, en zoeken naar de woorden die ze nodig hebben om te zeggen wat ze willen. Ze moedigen elkaar aan en helpen elkaar. Ze moeten nu echt actief aan het werk met de taal, terwijl onze methode voor Engels meer passief is. Ik verbaas me soms over de zinnen die ze kunnen maken, geweldig!”

Voorwaarden internationalisering

Tot slot vroeg ik de leerkrachten wat volgens hen de voorwaarden zijn waaraan een school moet voldoen om te beginnen met internationalisering. Ze mochten daarbij zoveel onderdelen noemen als zij belangrijk vonden, vandaar dat de gegevens uitgewerkt zijn in een staafdiagram.



Vrijwel iedere ondervraagde antwoordde op deze vraag direct dat de inzet van het hele team belangrijk is. Ik merk uit de interviews dat dit draagvlak door het voltallige team vaak ontbreekt. “Bij ons op school zijn er twee of drie personen heel enthousiast over het project. We hebben er erg veel tijd in zitten, maar duwen de kar echt met z’n drieën. De anderen voeren alleen uit wat we zeggen, dat werkt soms heel frustrerend.” In het verlengde van dit antwoord, stellen enkele ondervraagden dat het belangrijk is dat er een of twee personen binnen de school coördinator van het project worden, wat echt als buitenschoolse taak moet worden gezien, niet iets wat nog bij alle andere taken komt. Want het is, zeker in de opstartfase, best een pittige taak voor erbij, maak ik op uit verschillende verhalen.

Ook een goede partnerschool vinden is een voorwaarde om aan internationaliseren te beginnen, meldt 40% van de ondervraagden. Een even groot percentage noemt ook het taalniveau van de leerlingen in het Engels. Dat moet op een behoorlijk niveau zijn, willen ze echt bezig kunnen zijn met internationaliseren. Eén persoon meldt: “In groep 5 beginnen we met Engels, dan kun je niet een groep 5-er direct mee laten draaien in een project. Dat begint in groep 7, als ze zich enigszins kunnen redden in het Engels.”

Discussie

Helaas waren er minder mensen bereid mee te werken aan mijn onderzoek dan ik had gehoopt. Ik had graag een groter aantal interviews afgenomen, zodat de betrouwbaarheid van de antwoorden ook toeneemt. Het 'gevaar' dat nu ontstaat, is dat de mensen die aan dit onderzoek hebben meegewerkt, allemaal uit dezelfde 'hoek' komen. Het zijn vooral de mensen die enthousiast zijn over internationalisering en er graag wat over vertellen.

Toch is daarmee de relevantie van dit onderzoek niet afgedaan. Ik denk namelijk dat de interviews wel een indicatie geven van hoe er tegen verschillende onderdelen van internationalisering wordt aangekeken, hoe het wordt ervaren en op welke manier er wordt gewerkt. Natuurlijk is een vraag waarbij kwantiteit een rol gaat spelen, zoals 'Welk verband is er te benoemen tussen Vroeg-Engels en internationalisering?' niet correct te beantwoorden aan de hand van dit onderzoek. Hiervoor is een veel breder onderzoek nodig. Natuurlijk geldt dit voor meer vragen. Maar als ik kijk naar het doel van dit onderzoek, namelijk onderzoeken of internationalisering in het basisonderwijs een rol kan spelen, hebben de interviews hierbij zeker een belangrijke rol gespeeld. Daarbij vond ik het zeer verrijkend om met heel verschillende personen erover in gesprek te gaan. Dat is het waardevolle van dit onderzoek: Er deden mensen aan mee vanuit verschillende hoeken. Eén school die meewerkte was al 25 jaar bezig met internationalisering, terwijl anderen er net mee begonnen waren.

Ik denk dat vooral de combinatie van grafische gegevens en citaten van geïnterviewden waardevol zijn voor dit onderzoek. De grafieken zorgen voor een overzichtelijke verwerking van de antwoorden, waarbij de citaten van geïnterviewden extra toelichting en informatie geven. Daarnaast is aan de hand van die citaten een beter beeld te vormen van de gedachten die de betrokkenen hadden bij het beantwoorden van de vraag.

Ik vind het jammer dat ik geen harde feiten kan geven aan de hand van dit onderzoek. Het was heel interessant geweest om te bekijken welk verband er bestaat tussen internationalisering en het niveau in de vreemde taal. Tegelijkertijd moet je ook stellen dat dit te ver voert, en niet relevant is voor de beantwoording van de gestelde onderzoeksvraag.

Conclusie

Internationalisering binnen het basisonderwijs: Mission impossible? Met die vraag begonnen we dit onderzoek. Nu zowel de theoretische als praktische kant van het onderwerp bekeken is, kan begonnen worden met een antwoord te geven op de vraag of, en op welke manier internationalisering een rol kan spelen binnen het Nederlandse basisonderwijs.

Vanuit de theorie kwam al snel naar boven dat we in een wereld leven, waarin op steeds grotere schaal sprake is van globalisering en internationalisering. We stelden dat een inwoner van deze wereld naast in ons geval Nederlander, ook Europeaan en wereldburger is. Het hoofddoel van ons (basis)onderwijs is een kind de bagage mee te geven voor de wereld en samenleving waarin het terecht komt. Nu de samenleving, door o.a. de toename van allerlei vormen van ICT, is 'verglobaliseert', moeten leerlingen voor een andere samenleving klaargestoomd worden. Het is dus belangrijk dat hier op de een of andere manier aandacht aan wordt besteed.

Verder stelden we dat jonge kinderen open staan voor de wereld om hen heen: Het is hun natuurlijke drang om de wereld om hen heen te ontdekken. Ze zijn (nog) in grote mate nieuwsgierig naar nieuwe zaken, en staan open voor anderen. Hier ligt voor het onderwijs een mooie kans om op in te springen.

Internationaliseren en het rooster; is dat wel te combineren? Het is bekend dat veel leerkrachten ervaren dat er meer stof behandeld moet worden dan roostertechnisch lukt. Is internationalisering dan niet nog een extra vak, waar de onderwijswereld helemaal niet op zit te wachten? Nee, dat hoeft zeker niet zo te zijn, stelden we. Internationalisering kan namelijk goed geïntegreerd worden. In het kader van burgerschapsvorming kan het al een prima plek krijgen. Maar daarnaast kunnen verschillende onderwerpen uit de hoek van de zaakvakken gecombineerd worden met internationalisering. Ook zijn kinderen tegelijk bezig met ICT, wat toch al een plek op het rooster heeft. Tenslotte stelden we dat met behulp van CLIL, het principe dat een niet-taalvak in een andere taal dan de moedertaal gegeven wordt, een goede manier kan zijn om met internationalisering aan de gang te gaan.

Niet duidelijk werd de positie die Nederland inneemt op het gebied van internationalisering in het basisonderwijs ten opzichte van de rest van Europa. Ook het Europees platform durfde hier geen uitspraken over te doen. Wat wel opvalt, is dat er relatief veel projecten uit de Scandinavische landen en voormalige Oostbloklanden meedoen aan projecten. Ook landen als Spanje, Groot-Brittannië, Italië en Duitsland komen vaak terug.

Vanuit de theorie konden we alleen maar stellen dat internationalisering prima toe te passen is binnen de basisschool. Maar tot dan toe hadden we nog geen ervaringsdeskundigen aan het woord gehad. In het praktijkdeel zochten we allereerst naar scholen die al bezig zijn met internationalisering. Er blijken behoorlijk wat scholen te zijn die op de een of andere manier bezig zijn met internationaliseren. Meestal gebeurt dit aan de hand van de besproken comenius-, of eTwinningprojecten. Uit het interview met het Europees platform werd duidelijk welke hulp en ondersteuning scholen die willen starten met internationalisering, kunnen verwachten. Een school hoeft het niet helemaal alleen te doen, in principe kan elke school met behulp van het Europees platform een project internationaliseren starten.

Wat opviel aan de interviews met de verschillende scholen, was het enthousiasme van de geïnterviewden. De meesten ervoeren internationalisering als een verrijking van hun onderwijs, waarbij de termen 'globalisering', en 'bij anderen in de keuken kijken' veelvuldig werden genoemd.

In de interviews sprak ik met een leerkracht van een school die al meer dan 20 jaar internationaliseren met hun school. Zij vertelde hoe ze hiermee waren gestart. Toen de wet op EIBO aangenomen werd, wat inhield dat elke school Engels moest aanbieden in groep 7 en 8, is het team om de tafel gaan zitten. Tijdens de bespreking was het team het erover eens dat ze niet 'zomaar' Engels aan wilden bieden, het moest gebeuren in een betekenisvolle context. Het plan was om contact te zoeken met een school in Engeland, om een briefcontact op te zetten. Aangezien internet nog niet voorhanden was, prikten ze blind een plaats op een kaart, en kwamen ze uit bij een plaatsnaam. Met die plaats zouden ze contact gaan zoeken. Via een centrale vroegen ze een telefoonnummer van die plaats op. Ze verwachtten het gemeentehuis aan de lijn te krijgen, maar hadden contact met een buitenverblijf van hare Koninklijke hoogheid de Queen. Dankzij wat behulpzame mensen kregen ze via via contact met een school, die gelijk erg enthousiast reageerde op hun verzoek tot uitwisseling. Zo begon deze school met internationaliseren, waar ze nu, hetzij niet meer via briefwisseling maar met behulp van de huidige ICT-mogelijkheden, nog steeds mee bezig zijn.

Dit verhaal illustreert heel mooi hoe een schoolteam overeenkwam dat ze iets extra's wilden met Engels. Zij hebben internationalisering opgestart in een tijd dat het helemaal niet vanzelfsprekend was. Met veel inzet is het gelukt om toch zonder alle huidige technische voorzieningen contact te houden met een partnerschool. Internationaliseren is alleen maar gemakkelijker geworden door de verbeteringen in de ICT. Daarnaast is de ondersteuning sterk verbeterd. Denk hierbij aan de financiële ondersteuning in de vorm van subsidies bij comenius-projecten, maar ook de ontwikkeling van de eSpace, waar scholen gebruik kunnen maken van een goed ingerichte online werkruimte. Het Europees platform is te bereiken voor ondersteuning, er zijn cursussen voor leerkrachten, enzovoort. Als de school uit bovenstaand verhaal meer dan twintig jaar geleden zonder al deze hulpmiddelen bezig kon met internationaliseren, dan kan het nu zeker!

Toch is daarmee niet alles gezegd. Uit de interviews blijkt wel, dat er punten zijn die internationalisering in de weg kunnen staan. Uit de verhalen komt duidelijk naar voren dat de taken die gemoeid zijn met het internationaliseren een plek geven binnen de school, vaak op dezelfde mensen neerkomen binnen het team. Dit is ook een punt dat het Europees platform aangaf: "Wanneer degenen die de kar trokken binnen een school op de een of andere manier wegvallen, komt het project vaak stil te liggen." Er is dus niet alleen een groei van scholen die aan internationaliseren doen waar te nemen, er zijn ook scholen die stoppen.

Scholen geven aan internationaliseren goed te kunnen integreren met andere vakken, waardoor er geen tijdsdruk ontstaat. Bij scholen die aangaven geen andere vakken te kunnen integreren, vroeg ik hierop door. In alle gevallen bleken ze wel bijv. biologie bij hun project te betrekken, zodat ze wel degelijk geïntegreerd onderwijs gaven.

Aan de hand van de interviews die ik gedaan heb, kan ik stellen dat er bepaalde voorwaarden heel belangrijk zijn om internationalisering tot een succes te maken. Deze punten zijn, nog eens opgesomd:

- Een breed draagvlak door het hele team.

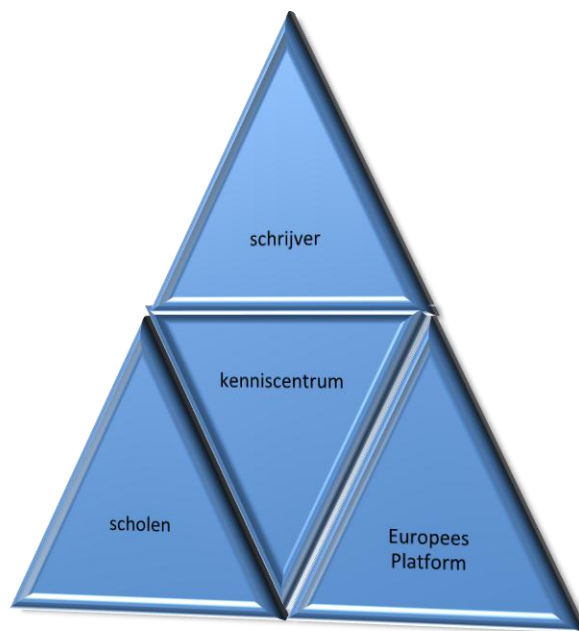
- Een a twee teamleden die het project coördineren, teamleden aansturen en als contactpersonen fungeren naar partnerscholen toe.
- Ondersteuning inroepen waar nodig van het Europees Platform.
- Goed contact met de partnerschool, duidelijke afspraken, zodat er sprake is van een gelijkwaardige inzet.

Internationalisering binnen het basisonderwijs: Het is zeker geen mission impossible. Mits er aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan, is internationalisering, zeker met de huidige ICT-ontwikkelingen en ondersteuning die er te krijgen is vanuit het Europees platform, een goed haalbare verrijking van het onderwijs. De missie is nog lang niet voltooid: Er zijn nog vele basisscholen waarbij de leerlingen niet, door internationalisering de kans krijgen om al op jonge leeftijd kennis te maken met de wereld waarvan ze burger zijn. Uit alle interviews bleek dat de leerlingen ontzettend enthousiast bezig waren met hun projecten. Kinderen werkten thuis aan de projecten door, sommigen kregen al op jonge leeftijd de kans om ook daadwerkelijk een reis te maken naar een ander land in Europa, waar ze tijdelijk onderdak konden vinden bij een leeftijdsgenootje, om zo een ervaring op te doen, die ze niet alleen hun leven lang zou bijblijven, maar ze ook zou vormen. Want dat is wat internationalisering teweegbrengt: Het vormt een mens om in contact te komen met die medemens, verweg of dichtbij, in elke fase van het leven.

Veel 'tegenstanders' van internationalisering binnen het basisonderwijs, voeren als hoofdargument aan, dat het nog wel komt op het voortgezet onderwijs. Helaas geldt hier nog steeds dat internationalisering meestal alleen in de bovenbouw van het vwo aan bod komt. Daarnaast wordt er soms een extra mogelijkheid aangeboden om intensief bezig te zijn met internationaliseren, door middel van bijvoorbeeld een comenius-project. De consequentie van meedraaien in zo'n project, is dat er behoorlijk wat lessen uit het reguliere curriculum worden gemist, wat heel simpel inhoudt dat alleen leerlingen die zeer gemotiveerd zijn en goede leerresultaten behalen, mee kunnen doen aan zo'n project. Leerlingen van het vmbo en de havo komen in dezelfde samenleving terecht als de leerlingen van het vwo. Er is daarom geen enkele reden om aan te nemen dat internationalisering belangrijk is voor de hoger opgeleiden. Internationaliseren alleen aanbieden aan leerlingen van het vwo, maakt het bijna weer elitair, terwijl we juist voor elke leerling gelijke kansen willen creëren, toegespitst op zijn of haar niveau, maar alleen klaargestoomd voor de samenleving waarin ze gaan participeren.

Internationalisering is het antwoord op wat de huidige maatschappij vraagt. Het biedt mogelijkheden die geen enkel kind zouden mogen worden ontnomen, ongeacht de achtergrond en de maatschappelijke plaats die het in gaat nemen. Juist gezien de kenmerken van jonge kinderen, die al uitgebreid aan bod zijn gekomen in dit onderzoek, is internationalisering in het basisonderwijs niet alleen mogelijk, maar een geweldige kans om alle leerlingen te betrekken in iets wat waardevol kan zijn voor de rest van hun leven als wereldburger. Mission impossible? Zeker niet. Hopelijk gaan steeds meer scholen het waardevolle en de praktische haalbaarheid van internationaliseren binnen het basisonderwijs inzien, waardoor we over een jaar of wat kunnen zeggen: "Internationaliseren in het basisonderwijs? Mission completed!"

Wat levert het op?



Tot slot is het goed om te kijken wat dit onderzoek heeft opgeleverd voor: Mijzelf, als schrijver van dit onderzoek en leerkracht in opleiding, voor het kenniscentrum binnen de CHE, voor basisscholen en tenslotte voor het Europees Platform.

Schrijver

Voor mij als leerkracht in spé heeft dit onderzoek allereerst de overtuiging opgeleverd dat internationalisering binnen het basisonderwijs niet alleen een goed idee is, dat wanneer bepaalde voorwaarden in acht worden genomen ook heel goed haalbaar is, maar ook dat het een hele mooie rol kan spelen in de ontwikkeling van een kind tot wereldburger. Mijn hoop is dat in de nabije toekomst dit onderdeel vast onderdeel wordt van het curriculum, of in elk geval door veel meer scholen wordt ingezet om het onderwijs aantrekkelijker en waardevoller te maken voor het kind. Ik denk dat het effect dat dit kan hebben op de rest van het leven van een kind behoorlijk kan zijn. Zelf heb ik op het vwo aan verschillende internationaliseringsprojecten mogen meewerken. Dit zijn zeer waardevolle ervaringen, die een aanzienlijke rol kunnen spelen in het 'wereldburger zijn'. Aangezien er op veel middelbare scholen alleen internationaliseringsprojecten plaatsvinden binnen het vwo, is het een belangrijke kans om kinderen op de basisschool al in contact te laten komen met dit fenomeen.

Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat het essentieel is om één, of liefst meerdere, teamleden binnen een school te hebben die hart hebben voor internationalisering. In die zin zou ik hier zeker een rol in kunnen spelen, mocht ik daadwerkelijk werkzaam worden binnen het basisonderwijs. Enthousiasmeren van andere teamleden is een belangrijke voorwaarde voor het slagen van een project.

Scholen

Ik plaats heel bewust 'scholen' als kopje, niet 'basisscholen' of 'basisscholen die al bezig zijn met internationaliseren'. Voor de verschillende partijen kan dit onderzoek op een andere manier iets betekenen.

Basisscholen: Voor basisscholen die al aan internationalisering doen, kan dit onderzoek een bevestiging zijn van het nut van internationalisering. Daarnaast denk ik dat het waardevol kan zijn voor hen om te merken wat de bevindingen van andere basisscholen in Nederland zijn die ermee bezig zijn. Tenslotte kan het verrijkend zijn om ook de achtergronden vanuit de literatuur te kennen. Wat ik merkte bij de interviews die ik heb afgenomen, is dat de achtergrondkennis, met betrekking tot bijvoorbeeld de taalverwerving en internationalisering, niet altijd even stevig aanwezig was. Dit onderzoek kan wellicht voor hernieuwde inzichten zorgen. Ik merkte dat er scholen waren die alles zeer goed doordacht hadden, ook al vroeg met Engels starten. Maar er waren ook scholen die vooral internationalisering als een leuk extraatje zagen, wat verder geen consequenties had. Het is leuk om eens 'in de keuken van een ander' te kijken, maar verder heeft het geen grote waarde voor de ontwikkeling van het kind. Kortom; de beweegredenen van scholen waren erg divers, waardoor de waarde van dit onderzoek voor die scholen ook erg divers kan zijn.

Voor basisscholen die geen aandacht besteden aan internationalisering, kan dit onderzoek (hopelijk) wellicht een aanleiding zijn om dit wel te gaan doen, omdat duidelijk wordt dat het heel waardevol en haalbaar kan zijn.

Voor middelbare scholen is dit onderzoek wellicht confronterend: Basisscholen geven hun leerlingen de kans om op jonge leeftijd bezig te zijn met de wereld om hen heen, waarom is dit in de meeste middelbare scholen dan slechts het geval in de bovenbouw van het vwo? Daarnaast is het in het middelbaar onderwijs veel gemakkelijker in te bouwen, vanwege het aantal lessen dat sowieso wordt besteed aan Engels. Het is veel waardevoller om een opdracht als het schrijven van een brief in een zinvolle context te plaatsen, namelijk; die brief ook echt versturen naar een leeftijdsgenoot in het buitenland. Mijn verwachting is dat hiermee de interesse en motivatie van leerlingen voor het vak zal toenemen.

Kenniscentrum Meertaligheid

De CHE loopt voorop wat betreft het vvto, in het derde leerjaar van de pabo kunnen studenten kiezen voor de minor 'TalenT', waarvan Vroeg-Engels een specialisme is. Studenten die hieraan deelnemen, lopen stage op een basisschool waar ze Vroeg-Engels invoeren.

Dit onderzoek kan wellicht een aanvulling zijn voor het kenniscentrum meertaligheid, omdat dit onderzoek gericht is op het uiteindelijke doel van het leren van die vreemde taal; communicatie. Hoe leuk en goed het ook kan zijn voor kinderen om op een jonge leeftijd een vreemde taal te verwerven, de communicatie met anderen in deze taal is het voornaamste doel. Dat is waar internationalisering op inspeelt. Wellicht kan in de toekomst de rol van internationalisering binnen de minor uitgebreid worden, of kunnen scholen die Vroeg-Engels al een plek hebben gegeven, gestimuleerd of zelfs begeleid worden bij de invoering van internationalisering. Op die manier zou er een mooie doorgaande leerlijn ontstaan.

Het Europees Platform

Bij de aanvang van dit onderzoek ben ik allereerst gaan zoeken op de website van het Europees Platform, naar het 'waarom' van internationalisering. Het globaliseringsargument kwam ik zeker tegen, maar niet genoeg uitgewerkt naar mijn zin. De achtergronden van internationalisering en de belangen van taal hierbij vond ik niet zo duidelijk terug. Overal bleek dat internationalisering vooral 'leuk' was. Wellicht is dit een aandachtspunt voor het Platform, waar dit onderzoek een steentje aan bij zou kunnen dragen.

Daarnaast viel mij erg op dat de niet duidelijk was voor de medewerkers van het Europees Platform hoe Nederland 'scoort' in het aanbieden van internationalisering wanneer gekeken wordt naar de rest van Europa. Dit lijkt me een zeer interessante vraag; bij een ontwikkeling als deze kan Nederland niet achter blijven!

Tenslotte kan het voor het Platform interessant zijn om te lezen wat de ervaringen van de basisscholen zijn. Uiteraard heeft het Europees Platform zelf regelmatig contact met scholen die internationaliseren, maar bepaalde aspecten kunnen nuttig of verhelderend zijn.

Algemeen

Ik hoop dat dit onderzoek iets heeft opgeleverd voor de verschillende hierboven beschreven partijen. Voor mijzelf heeft het zeker wat opgeleverd. Ik had bepaalde delen van dit onderzoek graag dieper onderzocht. Ik hoop dat de zaken die ik heb laten liggen, op enige manier later opgepikt zullen worden door anderen, zodat het onderzoek naar internationalisering op gang blijft. Zodat hopelijk, internationalisering een vast begrip wordt binnen het (basis)onderwijs en elke leerling de kans krijgt om zo kennis te maken met de wereld om hem heen.

Bijlage 1: VVTO: Doel of middel?

Kleuters Engelse les geven; nog niet zo lang geleden was hier veel over te doen in de media. Het haalde zelfs de Tweede Kamer; toenmalig minister van onderwijs Maria van der Hoeven liet een onderzoek⁵¹ instellen om uit te zoeken of er bij dit voor ons land nieuwe onderwijsfenomeen, het op zeer jonge leeftijd binnen de school beginnen met het leren van een vreemde taal, een negatief effect kan ontstaan op de ontwikkeling van het Nederlands. De voorlopige uitslag hiervan gaf hier geen aanleiding toe.

vvto: wat is het?

vvto staat voor ‘vroegvreemdetalenonderwijs’, een hele mond vol. Het is het principe dat kinderen al op jonge leeftijd een andere taal dan hun moedertaal aangeboden krijgen op school. Het is niet perse de eerste vreemde taal die de kinderen leren, omdat allochtone kinderen thuis vaak hun moedertaal spreken en op school al worden geconfronteerd met een vreemde taal.

In Nederland is op dit moment het fenomeen ‘Vroeg-Engels’ op steeds meer scholen aan het ontwikkelen. Dit houdt in dat kinderen uit de kleutergroepen, meerder malen per week een klein stukje van de onderwijstijd in het Engels krijgen. Op dat moment spreekt de eigen groepsleerkracht, of een native speaker, met de kinderen in het Engels. Dit gebeurt door middel van allerlei verschillende activiteiten.

Waarom?

Waarom zo jong al beginnen? Is het niet verstandig om ervoor te zorgen dat kinderen eerst een behoorlijke taalbeheersing van het Nederlands hebben, zodat ze bij het leren van een vreemde taal hier op voort kunnen bouwen? Uit onderzoek blijkt dat jonge kinderen erg ontvankelijk zijn voor taal. Ze leren nog dagelijks nieuwe woorden in hun moedertaal, ze zijn in de zogenoemde ‘gevoelige periode’. Deze terminologie komt uit de ‘gevoelige periode theorie’, een term die wetenschappers gebruiken voor kinderen van 0 tot 7 jaar. Het blijkt dat kinderen in deze leeftijd heel gemakkelijk taal oppikken, en deze ook onthouden wanneer ze regelmatig met de taal geconfronteerd worden.

Naast het argument van de kritische periode, zijn er nog veel meer te noemen. Het leren van een vreemde taal op school gebeurt natuurlijk op een hele andere wijze dan de moedertaal. Wanneer de EIBO-wet wordt aangehouden, wordt er in groep 7 begonnen met Engels, in groep 5 en 6 wordt het ‘aanbevolen’. Ondertussen wordt het goed beheersen van de Engelse taal op veel terreinen steeds belangrijker. Belangrijk verschil met het leren van de moedertaal is de hoeveelheid input in die taal. De onderwijstijd is nu eenmaal veel korter. Deze wordt verlengd wanneer er eerder wordt begonnen met Engels. Er is dan simpelweg meer tijd en ruimte voor input, en dus meer kansen voor taalverwerving.⁵²

Klassiek of nieuw?

Op de middelbare school wordt Engels vaak aangeboden volgens de ‘verzamelbaktheorie’. Deze gaat ervan uit dat we een verzameling woorden en grammaticaregels aanleren en dat die kennis vervolgens wordt ingezet om de taal te gebruiken. Het traditionele taalonderwijs, zoals

⁵¹ http://hbo-english.nl/file.php/27/bibliotheek_Vroeg_Engels/Vreemdetalenonderwijs_en_internationalisering/brief_2e_kamer_vvto.pdf

⁵² Bot, Kees de. Early English: Waarom zo? In: Early English, a good start.

gebruikt op de middelbare school, is ontleend aan deze theorie. Volgens James Asher, ‘ontdekker’ van een bepaalde manier van het aanleren van een vreemde taal, namelijk door ‘Total Physical Response’, haakt 95 % van de mensen die een vreemde taal (wil gaan) leren, af door het traditionele taalonderwijs.⁵³

Kees de Bot en Karel Philipsen gebruiken in hun uiteenzetting ‘Early English: waarom (zo)? een vergelijking die ik graag wil overnemen.⁵⁴ Ze reageren met dit voorbeeld op de eerder genoemde ‘verzamelbaktheorie’, die bij het leren van een taal vooral focust op woorden en grammaticaregels leren.

‘Taalgebruik is een vaardigheid, geen bak met kennis. We zouden het kunnen vergelijken met leren fietsen. We kunnen beginnen met uitleggen wat het principe achter evenwicht houden is en hoe de trappers op en neer bewogen moeten worden. Al die kennis zal weinig helpen bij leren fietsen. Vrijwel alle aspecten van een vaardigheid als fietsen of taal gebruiken zijn niet bewust aan te leren. Een betere benadering is om zo eenvoudig mogelijk te beginnen met een laag zadel, een goed en breed wegdek en misschien wel zijwielen om te leren je evenwicht te houden. Eerst met de voeten afzetten en stappen en dan langzamerhand de trappers een keer proberen. Intussen wordt het sturen vrijwel onbewust aangeleerd. De volgende stap kan zijn om te fietsen op een hobbelig of smal pad, met verkeer, en als hoogtepunt fietsen zonder handen.’

Taalleren bestaat volgens hen uit een aantal deelvaardigheden die moeten worden geautomatiseerd en geïntegreerd. Taal leer je alleen door taal te gebruiken, dat geldt net zo goed voor volwassenen als voor kinderen.

Als we bovenstaande in acht nemen, houdt dat in dat we Engels op een andere manier moeten aanbieden dan lange tijd gedaan is. Bovenstaand voorbeeld suggereert dat het goed is om de kinderen zo vroeg mogelijk, in de eerste klassen van de basisschool, kennis te laten maken met die taal. Dat is waar vvt o p in wil spelen. Door middel van allerlei leuke activiteiten, krijgen de kinderen Engelse input. Dat laatste, input, is hierbij het sleutelwoord. Een kind leert namelijk allereerst een taal door input. Wanneer het kind een woord met een bepaalde frequentie te horen krijgt, zal het zich dat woord eigen maken. In het Nederlands wordt er vanuit gegaan dat de benodigde frequentie 7 maal is⁵⁵, al kan dit bij een taalachterstand of belemmering oplopen tot 35 maal⁵⁶. Doordat de input centraal staat, is een kind nooit te jong om een taal te leren. Het hoeft niet direct die taal ook te spreken, het zal door input van de leerkracht de taal gaan verwerven.

Simultaan/Successief

Vanuit de neuro-ontwikkeling is er een sterk argument aan te voeren dat stelt dat het leren van een vreemde taal op jonge leeftijd niet schadelijk is voor de moedertaalontwikkeling. Het klassieke vreemde taalonderwijs is gericht op successief⁵⁷ taalleren. Dit houdt in dat de reeds verworven taal, in veel gevallen de moedertaal, grondslag is voor het leren van de nieuwe taal. Er wordt gebruik gemaakt van de taal die al bekend is. Er wordt bij het leren van de nieuwe taal veel vertaald naar deze taal, waardoor er op voortgebouwd wordt. Bij deze manier van taalverwerving zal interferentie regelmatig optreden. Dit houdt in dat er fouten in de

⁵³ Asher, James J. ‘Total Physical Response’. Op: *hbo-english*.

⁵⁴ Bot, Kees de. Early English: Waarom zo? In: Early English, a good start.

⁵⁵ Taal totaal

⁵⁶ College ernstige spraaktaalmoeilijkheden op school; minor Vroeg-Engels, CHE. Juni 2009

⁵⁷ Herder en de bot

nieuwe taal worden gemaakt, waarin de reeds verworven taal ten grondslag ligt. Dit wordt niet perse als negatief gezien, maar is een gegeven dat hoort bij het leren van een vreemde taal.

Uit onderzoek blijkt⁵⁸ dat jonge kinderen in staat zijn om verschillende talen naast elkaar te leren, zonder daarbij op de al bekende taal terug te vallen. Op jonge leeftijd zijn de hersenen hier nog toe in staat.⁵⁹ Dit wordt simultane taalverwerving genoemd, oftewel gelijktijdige taalverwerving. Er is dan veel minder sprake van interferentie, waardoor er eigenlijk geen sprake kan zijn van een negatief effect op de verdere ontwikkeling van de moedertaal of voor nt2-kinderen, de voertaal op school. Dit is een belangrijk pluspunt in de richting van het vvto; het kan kinderen een voorsprong geven wanneer ze door vroeg te beginnen met Engels, deze taal op een simultane wijze kunnen verwerven.

Dyslexie en allochtoon?

Er zijn veel argumenten aangevoerd tégen het Vroeg-Engels. Een daarvan is, dat het voor leerlingen die dyslectisch zijn, of een andere moedertaal hebben dan het Nederlands, een te grote belasting zou zijn. Voor hen zou het Vroeg-Engels een rampscenario zijn, nog een taal leren, minder aandacht voor het Nederlands wat al lastig is, enz.

Bij Vroeg-Engels gaat het om luister- en spreekvaardigheidverwerving in het Engels. Er is dus absoluut nog geen sprake van schrijven en lezen, wat moeilijk is voor kinderen met dyslexie. Hierin hebben ze dus geen achterstand op de andere kinderen. Natuurlijk is dyslexie bij kleuters nog erg moeilijk aan te tonen, maar het is goed je te beseffen dat het Vroeg-Engels deze kinderen niet benadeelt. Er wordt namelijk pas in groep 5/6 een start gemaakt met lezen en schrijven in het Engels.

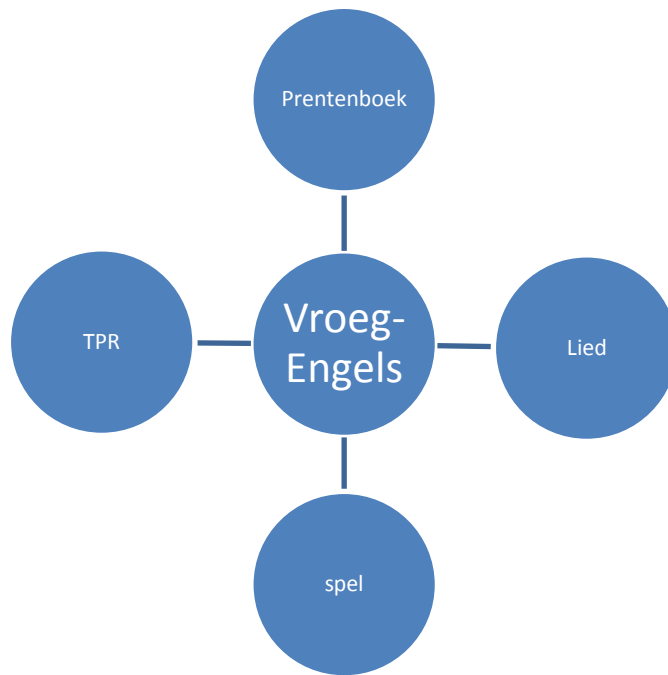
In vrijwel elke basisschoolklas zitten een of meerdere allochtone kinderen, die thuis een andere taal spreken dan op school. Is het voor hen dan niet extra belastend wanneer ze nog een vreemde taal moeten leren? Het antwoord hierop is een overtuigend 'nee'. Allereerst zijn jonge kinderen erg gevoelig voor taal en verwerven ze de talen naast elkaar, op een simultane wijze. Hierdoor heeft het tegelijkertijd leren van verschillende talen geen negatief effect op de ontwikkeling hiervan. Daarnaast hebben allochtone kinderen een achterstand op Nederlandse kinderen op het gebied van de voertaal op school, het Nederlands. Dit kan voor hen erg vervelend zijn, het is een achterstand die ze elke dag ervaren. Bij Vroeg-Engels valt deze achterstand weg. De activiteiten zijn geheel in het Engels, een taal die zij, noch de autochtone kinderen in de klas beheersen. Het beginniveau van de kinderen is gelijk. Hierdoor kunnen allochtone kinderen het net zo goed (of soms zelfs beter) als de andere kinderen in de klas. Dit kan voor hen een enorme opsteker zijn, het geeft hen een zo belangrijke succeservaring. Daarnaast hebben allochtone kinderen zich de principes van het leren van een vreemde taal al eigen gemaakt. Hierdoor zouden ze bij het leren van Vroeg-Engels wel eens een voorsprong kunnen hebben op de autochtone kinderen.

Hoe aanbieden

Hoe kan Vroeg-Engels praktisch gestalte krijgen in een kleuterklas? We hebben al gezegd dat input het sleutelwoord is bij Vroeg-Engels. Het kan door middel van allerlei verschillende werkvormen worden aangeboden, die aansluiten bij de interesses van de kinderen.

⁵⁸ Herder en de bot

⁵⁹ Reader taal en hersenen



Hierboven zijn verschillende mogelijke werkvormen uitgelicht. Elk van deze werkvormen zullen we kort behandelen. Voor meer informatie hierover verwijs ik graag naar het onderzoek ‘prentenboek, lied of spel; welke werkt het best?’⁶⁰

Prentenboek

Het voorlezen van prentenboeken is een belangrijke onderwijswerkvorm voor jonge kinderen. Het schept een bepaalde veiligheid, waarin kinderen kunnen worden meegenomen in een verhaal. Daarnaast is het erg belangrijk voor de taalontwikkeling, vanwege de input die wordt aangeboden door het voorlezen van een boek. Om deze redenen is het een heel geschikt middel om te gebruiken binnen het Vroeg-Engels. Kinderen krijgen veel input in de vreemde taal, zonder zelf iets te moeten doen. Het gebruik van een prentenboek kan erg goed worden gecombineerd met een andere werkvorm.

Lied

De combinatie van lied en rijm slaat aan bij kleuters. Bij deze werkvorm krijgen ze een actieve rol toegewezen, ze produceren zelf ook taal. Dit is een belangrijk verschil tussen deze werkvorm en de andere. Het voordeel van het lied is dat de kinderen de uitspraak oefenen, ze ‘proeven’ aan de klanken. Op jonge leeftijd zijn kinderen nog goed in imiteren (immers, bij de verwerving van de moedertaal doen ze niet anders) zodat ze bepaalde klanken gemakkelijk correct over kunnen nemen. Waar je bij veel andere activiteiten in de ‘inputfase’ bezig bent, wordt deze fase bij het lied gecombineerd met closed-productionfase. Door zelf bezig te zijn, onthouden kinderen ook beter.⁶¹ Liedjes en rijm blijven hangen, wat een belangrijk pluspunt is voor deze werkvorm. Uit onderzoek over werkvormen blijkt ook dat een bepaalde groep

⁶⁰ Noorlandt, Judith. Prentenboek, lied of spel; welke werkt het best? Onderzoek naar de effectiefste werkvorm voor het Vroeg-Engels, juni 2009

⁶¹ College taal en hersenen.

kinderen, bij gebruik van een lied en het maken van gebaren daarbij, vrijwel alle belangrijke begrippen uit dit lied kenden en konden benoemen.⁶²

Spel

Ook spel is een belangrijke werkvorm in het kleuteronderwijs. Dit kan op allerlei verschillende manieren worden betrokken bij het Vroeg-Engels. Spel is essentieel voor bepaalde ontwikkelingsgebieden voor jonge kinderen.⁶³ Het kan de betrokkenheid van kinderen bij de taal vergroten, omdat ze actief kunnen deelnemen aan een spel. Van belang is dat er niet perse en direct taalproductie in het Engels van de kinderen hoeft worden verwacht. De leerkracht zorgt voor input, en zal veel herhalen. Wanneer je een spelletje speelt over verschillende kleuren en je vraagt kinderen te wijzen wanneer ze 'red' in hun kleren hebben, zullen kinderen gaan staan of hier naar wijzen. De leerkracht speelt hier dan op in. "Yes indeed, you have a red sweater! Well done Max!" De positieve benadering is erg belangrijk, zeker omdat het toch best spannend is, een juf die plotseling alleen die vreemde taal praat. Veel kinderen zullen, net als bij de verwerving van de moedertaal, vanzelf gaan praten. Natuurlijk mag dit dan gestimuleerd worden, zolang het niet geforceerd wordt.

TPR

Total physical response, (afgekort TPR) is niet een werkvorm die in het rijtje past van prentenboek, spelletjes, drama, enz. Het is een manier om (bijvoorbeeld) een vreemde taal aan te bieden. TPR houdt in dat men leert door respons te geven op de input. Er wordt niet alleen input gegeven, zoals in het geval van een klassensituatie vanuit de leerkracht, maar de leerlingen reageren daar fysiek op, dus met een lichamelijke reactie.

TPR kan ervoor zorgen dat de leerder de taal, door de ondersteuning met gebaren en de terugkoppeling hiervan, de taal begrijpt en kan communiceren dat hij het begrijpt. Dit geeft ook direct aan dat TPR niet alleen geschikt is voor een bepaalde leeftijd, maar voor iedereen die een vreemde taal gaat leren.

Effectief

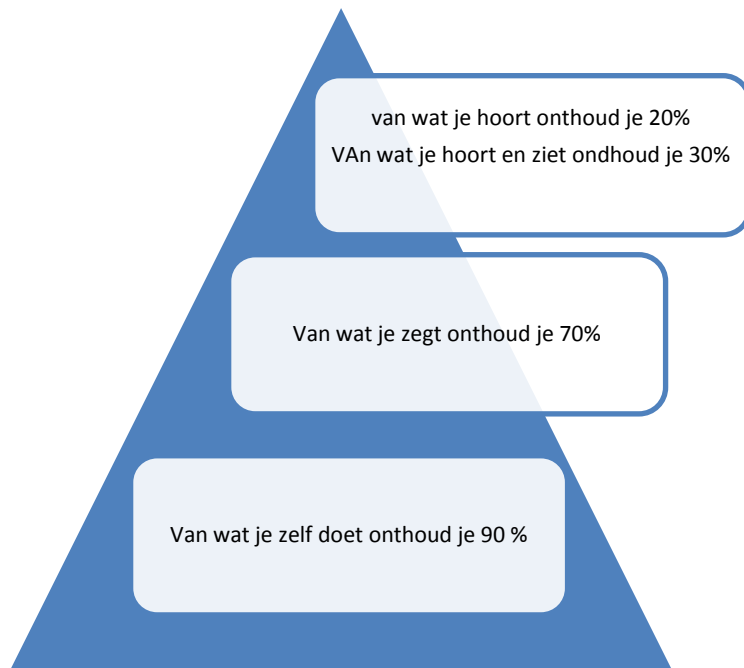
Los van het feit dat TPR, zoals we eerder aangaven, een gevoel van onveiligheid bij het gebruik van de vreemde taal kan wegnemen, is er vanuit de hersenkunde een belangrijk gegeven waardoor TPR effectief is bij het aanleren van een vreemde taal. Uit diverse onderzoeken⁶⁴ blijkt namelijk dat stof, die door de manier van aanbieden een beroep doet op zowel het auditieve en visuele geheugen, en daarnaast op het motorisch stelsel, beter wordt onthouden. Dit komt doordat iets dat op meerdere manieren geleerd wordt, of zeggezd 'naar binnen komt', in meerdere gebieden van de hersenen wordt opgeslagen. Zeker wanneer deze gebieden waar de informatie wordt opgeslagen zich in de verschillende hersenhelften bevinden, zal de informatie langer en beter beklijven. Daarbij is nog wel steeds de consequentie van het aanbod, de herhaling, van belang. Hoe vaker een bepaald woord of bepaalde informatie wordt herhaald, des te steviger zullen de verbindingen van en naar de

⁶² Noorlandt, Judith. Prentenboek, lied of spel; welke werkt het best? Onderzoek naar de effectiefste werkvorm voor het Vroeg-Engels, juni 2009

⁶³ ⁶³ Janssen-Vos F; Spel en ontwikkeling; spelen en leren in de onderbouw; 2006.

⁶⁴ Onbekend. 'TPR Nederlands'. Op: *hbo-english*

neuronen waar deze informatie is opgeslagen zijn, waardoor ze minder snel door pruning verwijderd zullen worden. Een bekend voorbeeldje wat hier ook op inspeelt is het volgende rijtje⁶⁵:



In bovenstaande opsomming blijkt wel het belang van zelf iets ‘doen’. Vaak wordt dit uitgelegd als zelf iets uitleggen. Volgens anderen wordt dit hoge percentage ook behaald wanneer je zelf fysiek bezig bent, dus motorisch. Niets voor niets zijn er diverse onderzoeken verschenen met conclusies als : ‘Sporten maakt slim’.

TPR kan een rode draad zijn, waardoor het effect van de input, aangeboden door middel van diverse werkvormen, vergroot kan worden en de leerlingen betrokken raken bij het verwerven van de vreemde taal.

Praktisch

Er zijn een paar voorwaarden waar de klassen- en schoolsituatie aan moet voldoen, wil het aanbieden van vvto daadwerkelijk effect hebben. Allereerst moet de doeltaal ook de voertaal zijn. Het is erg belangrijk dat de leerkracht die Engels aanbied, niet Nederlands tussendoor praat. Dit heeft natuurlijk alles te maken met de wens om kinderen op simultane wijze de taal te laten verwerven.

Ten tweede is het belangrijk om vast te houden aan het ‘dezelfde plaats-tijd-persoon-principe’.⁶⁶ Dat houdt in dat Engels gegeven wordt door één persoon, op dezelfde plaats en tijd, zodat het duidelijk voor de kinderen is wanneer er Engels gesproken

⁶⁵ Ruijsenaars; A.J.J.M e.a., *Rekenproblemen en dyscalculie*; uitgeverij Lemniscaat. Rotterdam:2004 blz. 115

⁶⁶ College vroeg-engels

wordt. Het kan overigens wel gewoon door de eigen groepsleerkracht worden aangeboden. In dat geval kan er gebruik gemaakt worden van een hoed of vlag, zodat de kinderen duidelijkheid hebben wanneer er Engels gepraat wordt.

Van groot belang is daarnaast dat er door alle klassen van de basisschool heen Engels wordt aangeboden. Het effect vervaagt wanneer er in groep 1 en 2 wel wat mee gedaan wordt, maar in bijv. groep 3 en 4 niet. Een methode kan hierbij een houvast zijn.

Vroeg-Engels hoeft geen belasting op het rooster te zijn. Het is bij uitstek geschikt als tussenactiviteit tussen verschillende lessen. Het zijn ook absoluut geen Engelse lessen, maar leuke activiteiten in het Engels!

Redenen voor start met vvto

Scholen hebben uiteenlopende redenen om met vvto te beginnen. Het is veelal een combinatie van factoren zoals:

- de wetenschap dat jonge kinderen erg taalgevoelig zijn;
- dat met het vroegtijdig aanbieden van een vreemde taal de kinderen goed worden voorbereid op hun toekomst;
- dat met het aanbieden van vvto begrip voor andere talen en culturen wordt gekweekt, en
- dat met het aanbieden van vvto de school zich kan profileren.

Wanneer een school alleen met vvto start om zich te kunnen profileren, zal dit effect hebben op de kwaliteit van het onderwijs.⁶⁷ Bij een onderwijsvernieuwing, wat vvto in wezen ook is, moet er een brede ondersteuning zijn vanuit het team, en visie op het te vernieuwen deel van het onderwijs.

Link vvto en internationalisering

Het is wel duidelijk geworden; voor het ontwikkelen tot wereldburger in de huidige geglobaliseerde samenleving, is het van groot belang de daarin gebruikte taal, het Engels te beheersen. Het Engels is de 'lingua franca', de taal die op grote schaal als gemeenschappelijk communicatiemiddel wordt gebruikt tussen mensen met een verschillende moedertaal.

Des te beter de taal wordt beheerst, des te gemakkelijker wordt er internationaal gecommuniceerd. Het beheersen van de taal is de basis die je nodig hebt om te communiceren met de rest van de wereld. Door middel van vvto en Vroeg-Engels in het speciaal, krijgen jonge kinderen de kans om eerder te beginnen met taalverwerving, waarbij ze voordeel hebben van de eigenschappen die zij als jonge kinderen bezitten bij taalverwerving. Wanneer deze lijn wordt doorgetrokken, zullen de kinderen in de bovenbouw van de basisschool de taal beter beheersen, waardoor de stap naar internationaliseringprojecten, waarmee kinderen in contact komen met leeftijdsgenoten van over de hele wereld, een stuk gemakkelijker te nemen wordt.

Vvto en internationalisering zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Vvto is geen doel op zich, maar het middel om kinderen op jonge leeftijd de kans te geven zich te ontwikkelen tot

⁶⁷ Hans Bakker; college onderwijsvernieuwingen, maart 2009

mondige wereldburgers. Internationalisering krijgt betekenis wanneer de taal op een bepaald niveau beheerst wordt. Deze twee gaan hand in hand. Het zijn twee waardevolle cadeaus voor de toekomst, waar het kind, mits gebruik wordt gemaakt van de goede didactische en pedagogische aspecten, veel plezier aan kan beleven binnen zijn schooltijd.

Literatuurlijst

- eTwinning. *Avontuur in taal en cultuur*. Brussel: Centrale ondersteuningsdienst voor Twinning, 2008.
- eTwinning. *Leren met eTwinning (handboek voor leerkrachten)*. Brussel: Centrale ondersteuningsdienst voor eTwinning, 2007.
- Bot, K. A. Herder. Vroeg engels in het Nederlandse taalcurriculum. Etoc/Rijksuniversiteit Groningen: 2006
- Eurydice. *CLIL at school in Europe (The Netherlands)*, onbekend:eurydice,2004/2005
- Maljers, A. Windows on CLIL (The Netherlands). Alkmaar: Europees platform, 2007
- Bot, K., K Philipsen, 'Early English: waarom (zo)'. In: *Early english a good start*. Europees platform. Alkmaar:eupees platform, 2007, bladzijde 105
- http://www.heemland.nl/rv103-Over_de_globalisering.htm
- Oeso vindt angst voor globalisering onterecht, 29 juni 2005 trouw
- 14 augustus 2001 Trouw; Er is niet teveel, maar te weinig globalisering; Ton van Rietbergen
- Globalisering treft nu individu, Economie; 4 september 2007; Vincent Dekker
- Standaert, Roger. *Globalisering van het onderwijs in contexten*. 2008: Leuven
- Nijkamp, prof.dr. Peter e.a., *De wereld een dorp; over globalisering*. 2004: Barneveld
- www.fairfood.nl bekeken op 20 juni 2009
- Werner, Klaus en Hans Weiss; Het nieuwe zwartboek, wereldmerken en hun praktijken. Amsterdam: 2004
- www.twitter.com (10-06-2009)
- www.facebook.com (10-06-2009)
- www.omegle.com (10-06-2009)
- <http://www.edukans.nl/over-edukans/wereldburgerschap/?type=1234> geraadpleegd op 17 januari 2010
- Cirkelmodel; reader Jonge Kind, 2007
- Boon, drs. Ton den; Geerts, prof. Dr. Guido, *van Dale; groot woordenboek der Nederlandse taal; dertiende, herziene uitgave*. Utrecht-Antwerpen: 1999.
- Ginneken, Jaap van; Handboek wereldburger; een inleiding interculturele communicatie.
- <http://www.burgerschapindebasisschool.nl/Pijlers/Burgerschap/> bekeken op 27 juni 2009
- Bas, Jan de. Visies en instrumenten voor burgerschapsvorming; jong gedaan, oud geleerd. Jsw, jaargang 93, september 2008
- Dewey, John. Democracy and Education (1916)
- Glebbeek, Linda. International Primary Curriculum; *De wereld vanuit een ander perspectief*. JSW, jaargang 93, februari 2009
- <http://www.minocw.nl/documenten/brief2k-2005-doc-29329a.pdf> (11-06-2009)
- Early English, a good start; vroeg vreemdetalenonderwijs Engels p de prinseschool; internationale contacten en toepassing bij zaakvakken. Paul de Groot.
- <http://www.clv.nl/Leerlingen/Onderwijsprojecten/Internationaliseringvwo/tabid/187/Default.aspx> (3 oktober 2009)

- Herder, A., Kees de Bot. 'Vroeg Engels op de basisschool' *Taal lezen* (juni 2008)
- Nationaal bureau moderne vreemde talen. *Chatten in het vreemdetalen onderwijs*. Enschede: NaB-MVT, 2003.
- Onbekend. 'Kinderen kunnen nooit te vroeg aan Engels beginnen'. *Trouw* (1 mei 2009)
- Eindterm. *Wat is internationalisering?* Eindterm23.
<http://eindterm23.websitemaker.nl/internationalisering1/45147> (20-07-2009)
- European commission. *Europeans and their languages*. Op: <http://ec.europa.eu>, 2000
- Europees netwerk. Achtergrond. *Tto*. <http://www.netwerktto.europeesplatform.nl/?> (20-05-09)
- Europees Platform. vroeg vreemdetalenonderwijs. *Internationalisering in het basisonderwijs*.
<http://www.europeesplatform.nl/sf.mcgi?516> (22-04-09)
- Landelijk netwerk voor tweetalig onderwijs. Waarom tto. *Tto* (januari 2009).
http://www.netwerktto.europeesplatform.nl/?var_content=content&contentid=3 (17-06-09)